

Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ

ΜΕΡΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΙΣ «ΠΟΙΝΕΣ-ΚΑΤΟΠΤΡΟ» ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟ ΧΩΡΟ

Στις ἀρχές τῆς βασιλείας του, τὸ 528 ἢ τὸ 529, ὁ Ἰουστινιανὸς Α΄ ἐξαπολύει ἕνα χωρὶς προηγούμενο (καὶ χωρὶς ἐπόμενο, στὴ βυζαντινὴ ἱστορία) διωγμὸ κατὰ τῶν ἐπιδομένων σὲ ὁμοφυλόφιλες πράξεις ἢ, τέλος πάντων, κατ' αὐτῶν τοὺς ὁποίους ὁ ἴδιος θεωρεῖ *παιδεραστὰς*¹: ὁ Προκόπιος σαφῶς ὁμιλεῖ γιὰ πρόσχημα, ὑπὸ τὸ ὁποῖο κρύπτονται πολιτικοὶ λόγοι, ἢ καὶ λόγοι ἀπλῶς προσωπικοῦ συμφέροντος¹. Τὰ πρῶτα θύματα εἶναι δύο ἀρχιερεῖς, ὁ Ρόδου Ἡσαΐας καὶ ὁ Διοσπόλεως τῆς Θράκης Ἀλέξανδρος. Ἡ ποινὴ τὴν ὁποία ἐπιβάλλει γενικὰ εἶναι ἡ ἀποκοπὴ τοῦ πέους: *καὶ εὐθέως προσέταξεν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς τοὺς ἐν παιδεραστίαις εὕρισκομένους καυλοτομεῖσθαι. Καὶ πρὸς τὸν ἐρόμενον 'διὰ τί ταύτη τοὺς ἀρρενοφθόρους κολάζεις;', ἔφη: 'εἰ δ' ἄρα ἱεροσυλήκασιν, οὐκ ἂν τὴν χεῖρα τούτων ἀπέτεμνον;'*

Δὲν γνωρίζω ἂν ὁ διάλογος, τὸν ὁποῖο παραδίδει ὁ Ζωναρᾶς, εἶναι πραγματικὸς ἢ ἐπινοημένος. Δίνει ὅμως ἐπαρκῶς τὴν ἔννοια αὐτοῦ πού ἔχει ὀνομασθῆ *ποινή-κάτοπτρο* (Spiegelstrafe). Τὸ ἐρώτημα: *διὰ τί ταύτη τοὺς ἀρρενοφθόρους κολάζεις;* ἔχει τὴ θέση του: στὸ ἰσχύον ποινικὸ δίκαιο, κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀλλὰ καὶ πρὶν καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτόν, ἡ καυλοτομία δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἢ ποινὴ πού προβλεπόταν γιὰ τὴν ὁμοφυλοφιλία ἢ τὴν παιδεραστία. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπάντηση περιέχει τὴν ἴδια αὐθαιρεσία πού περιεῖχε ἡ ἐπιβολὴ τῆς ποινῆς: *εἰ δ' ἄρα ἱεροσυλήκασιν, οὐκ ἂν τὴν χεῖρα τούτων ἀπέτεμνον;* Ναι, μό-

1. Οἱ πηγές: Προκόπιος, *Ἀνέκδοτα* 11.34-36 (ἔκδ. Haury - Wirth, III,76); Μαλάλας 18.18 (ἔκδ. Βόννης, 436' ἀλλὰ ἡ ἀρίθμηση τῶν παραγράφων ἀκολουθεῖ τὴ μετάφραση τῶν E. Jeffreys - M. Jeffreys - R. Scott, *The Chronicle of John Malalas*, Μεμβούρνη 1986, ἐδῶ 253); Θεοφάνης (De Boor), I, 177; Γεώργιος Μοναχός (De Boor-Wirth), II, 645; Κεδρνός (Βόννης), I, 645-646; Ζωναρᾶς 14.7.2-3 (Βόννης, III, 158-159). Βιβλιογραφία: D. Dalla, "Ubi Venus mutatur": *Omosessualità e diritto nel mondo romano*, Μιλάνο 1987, 185-209 ("Giustiniano: La repressione totale"); E. Cantarella, *Etica sessuale e diritto: L'omosessualità maschile a Roma*, *Rechtshistorisches Journal* 6 (1987), 283-287; Σπ. Τρωιάνος, *Ἡ «Ποινάλιος» τοῦ Ἐκλογαδίου: Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελιξέως τοῦ ποινικοῦ δικαίου ἀπὸ τοῦ Corpus iuris civilis μέχρι τῶν Βασιλικῶν*, Φραγκφούρτη 1980, 16; S. Troianos, *Kirchliche und weltliche Rechtsquellen zur Homosexualität in Byzanz*, *JÖB* 39 (1989), 33-35; Κ. Πιτσάκης, *Ἡ θέση τῶν ὁμοφυλοφίλων στὴ βυζαντινὴ κοινωνία, Οἱ περιθωριακοὶ στὸ Βυζάντιο: Πρακτικὰ ἡμερίδας*, Ἀθήνα 1993, 206-211.

νον που επίσης ή άποτομή τής χειρός ουδέποτε ύπήρξε ποινή τής ίεροσυλίας. Καί όμως προβάλλεται ως εύλογο, κάποιος που ίεροσύλησε να χάσει τὸ χέρι του και ένας άνδρας που υπέπεσε σε γενετήσιες παρεκτροπές να χάσει τὸ ανάλογο ὄργανό του.

Ποινές-κάτοπτρο, λοιπόν – συγγενής μορφή ποινικού κολασμοῦ πρὸς τὴν ταυτοπάθεια (talio: ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος), ἀλλὰ σαφῶς διακρινομένη ἀπὸ αὐτὴν. Ἐλλωστε, ή κυρίως ταυτοπάθεια ἔχει πολὺ περιωρισμένη παρουσία στὸ βυζαντινὸ δίκαιο: θὰ γίνει εἰδικὰ λόγος στὴ συνέχεια γιὰ τὸν εὐνουχισμό ὡς ποινὴ κατὰ τῶν (ἀνδρῶν) δραστῶν εὐνουχισμού ἄλλου προσώπου, βάσει τής Νεαρᾶς 142 κεφ. 1 τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ή ποινὴ καταργεῖται μὲ τὴ Νεαρὰ 60 τοῦ Λέοντος 5· ἀντίστοιχα ὅμως θὰ δοῦμε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Λέων μὲ τὴ Νεαρὰ 92 εἰσάγει τὴν ποινὴ τής τυφλώσεως (ἀπὸ τὸν ἕνα, κατὰ κανόνα, ὀφθαλμὸ) γιὰ τοὺς δράστες τής τυφλώσεως ἑτέρου. Ὑπὸ ἄλλη ὅμως μορφή ή ταυτοπάθεια εἶναι ἐξαιρετικὰ οἰκεία στὸ βυζαντινὸ ποινικὸ δίκαιο: ὅποιος ἐν γνώσει κατηγορήσει ψευδῶς ἄλλον γιὰ ἐγκληματικὴ πράξη, ὑπόκειται στὴν ποινὴ που ἐκινδύνευσε νὰ ὑποστῇ ὁ ἀδίκως κατηγορηθεῖς².

Θὰ γνωρίσουμε ἐπίσης στὴ συνέχεια μία ἄλλη συγγενῆ μορφή ἀνταποδοτικῆς ποινῆς: συνίσταται στὴν ἐπιβολὴ στὸν κατάδικο μιᾶς σωματικῆς μεταχείρισης που ὑπενθυμίζει, ἀπεικονίζει ἢ ἀναπαριστᾷ, κατὰ τρόπο ὅμως μεγεθυμένο, ὀδυνηρὰ γκροτέσκο ἢ μακάβριο, τὴν πράξη του. Στὸ ποινικὸ δίκαιο τῶν Ἀσσιζῶν τής Κύπρου θὰ συναντήσουμε μία τέτοια ποινὴ γιὰ τὸν δράστη λαθραίου ἐνταφιασμοῦ νεκροῦ: ἐνταφιάζεται ζωντανός. Στὴν αὐθαίρετη λαϊκὴ ποινικὴ δικαιοσύνη τής Κύπρου συναντοῦμε, ἄλλωστε, σχεδὸν ὡς τὶς ἡμέρες μας, τὸν ἀνασκολοπισμὸ ὡς «ποινὴ» τῶν παιδερα-

2. Ἐκλ. 17.51 πρβλ. 27· Εἰσ. 40.18 = Πρ. Ν. 39.15 = Ἀρμ. 6.9.3. Ἐτσι εἰδικὰ καὶ γιὰ τὴ συκοφαντικὴ κατηγορία γιὰ μοικεία: Ἐκλ. 17.27· καὶ γιὰ τὴν πλαστογραφία μὲ σκοπὸ τὴν καταδίκη ἑτέρου σὲ θανατικὴ ποινὴ: Βασιλικά 60, 41, 56.2 = Cod 9, 22, 22 § 2, Νεαρὰ 77 Λέοντος (ἔκδ. Noailles - Dain, 269 = ἔκδ. Zachariä εἰς Ζέπων, JGR, Α', 146-147)· γιὰ τὸ ἐγκλημα τής συκοφαντίας στὸ βυζαντινὸ δίκαιο: Τρωιάνος, Ὁ «Ποινάλιος», 104-107. Ἡ ἴδια ἀρχὴ ἐπικρατεῖ καὶ στὸν κῶρο τοῦ κανονικοῦ «ποινικοῦ» δικαίου, ὅπου, ἄλλωστε, ἐπιβιώνει καὶ σήμερα: καν. 6 τής Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου· πρβλ. καὶ καν. 4 τής Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Βλ. Τρωιάνος, Ὁ Ποινάλιος, 105 καὶ σημ. 9, καὶ τὴν ἐκεῖ βιβλιογραφία· Π. Παναγιωτάκος, Σύστημα τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου κατὰ τὴν ἐν Ἑλλάδι ἰσχὺν αὐτοῦ. Γ' Τὸ ποινικὸν δίκαιον τής Ἐκκλησίας, Ἀθήνα 1962, 721, 725. Πρβλ. Κ. Πιτσάκης, Ἐγκλημα χωρὶς τιμωρία; Τὰ πλαστὰ στὴ βυζαντινὴ ἱστορία, εἰς: Σπ. Τρωιάνος (ἐπιμ.) Ἐγκλημα καὶ τιμωρία στὸ Βυζάντιο, Ἀθήνα 1997, 344-345. - Καὶ τής κυρίως ταυτοπαθείας (ψυχὴν ἀντὶ ψυχῆς, ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, χεῖρα ἀντὶ χειρὸς, πόδα ἀντὶ ποδός, κατάκαμα ἀντὶ κατακαύματος, τραῦμα ἀντὶ τραύματος, μῶλωπα ἀντὶ μῶλωπος Ἐξοδ. 21. 23-25, πρβλ. Ματθ. 5.38· si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto Δωδεκάβιβλος 8.2 πρβλ. Inst. 4.4.7) φαίνεται πάντως ὅτι γινόταν de facto καὶ δικαστικὴ χρῆση, σὲ κάποιο βαθμὸ, στὸ Βυζάντιο, σὲ περιπτώσεις σωματικῶν βλαβῶν, πέρα ἀπὸ τὴν ἐντελῶς μεμονωμένη νομοθετικὴ πρόβλεψη τής ποινῆς: θὰ δοῦμε ὅτι αὐτὸ προκύπτει ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ προοίμιό τής Νεαρᾶς 92 τοῦ Λέοντος γιὰ τὴν τύφλωση [κατωτέρω σημ. 22 καὶ στὸ ἐφεξῆς ἀντίστοιχο τμήμα τοῦ κειμένου].

στῶν, ἡ ὁποία ἐπιδιώκει νὰ ἀπομνηθῆ φρικτὰ τὴν πράξη τους³... Ἔτσι, συχνά, καὶ στὶς ὑστεροβυζαντινὲς καὶ κυρίως μεταβυζαντινὲς παραστάσεις τῶν κολασμένων στὶς τοικογραφίες τῆς Μελλούσης Κρίσεως: π.χ. ὁ *παραμυλωνᾶς* πού ἔχει καταδικασθῆ νὰ κουβαλεῖ στὸν λαιμό του τὶς μυλόπετρες, ὄργανα τοῦ ἐπαγγέλματος πού εἶχε κατὰ ἐγκληματικὸ τρόπο ἀσκήσει στὴ ζωή. Ἡ εἰδικὴ αὐτὴ μορφή ἀνταποδοτικῆς ποινῆς εἶχε βρεῖ σπανίως τὸν δρόμο καὶ πρὸς τὸ ἐπίσημο βυζαντινὸ ποινικὸ δίκαιο: παρὰ τὴν κατ' ἀρχὴν κατάργηση, ἀπὸ τὸ ποινικὸ σύστημα τῆς *Ἐκλογῆς* τῶν Ἰσαύρων, τῶν προβλεπομένων στο προγενέστερο δίκαιο ἐξειδικασμένων τρόπων ἐκτελέσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς, θὰ δοῦμε ὅτι διατηρεῖται μέχρι τέλους ἡ διάταξη πού προβλέπει γιὰ τὸν ἐμπρησμό ἐκ προθέσεως ἐντὸς οἰκισμοῦ τὴν καύση ζῶντος τοῦ δράστη· γιὰ τὸν ἐμπρησμό ἐκ προθέσεως ἔξω πόλεως ἡ ποινὴ εἶναι ἡ τυπικὴ *ποινὴ-κάτοπτρο*: χειροκόπηση.

Διακρινόμενη λοιπὸν ἀπὸ τὶς συγγενεῖς αὐτὲς μορφές, ἡ *ποινὴ-κάτοπτρο* εἶναι ἡ ἀνταποδοτικὴ ποινὴ, ὅπου ἡ ἐγκληματικὴ πράξη τιμωρεῖται μὲ τὴν «τιμωρία», συχνὰ τὴν καταστροφὴ, ἐκείνου τοῦ μέλους τοῦ σώματος πού ἔδρασε, ἢ πού «ἀμάρτησε», καὶ στο ὁποῖο ἔτσι «ἀντανακλᾶται» (*ἀντικατοπτρίζεται*: ἀπὸ ὅπου καὶ τὸ συμβατικὸ ὄνομα πού δόθηκε ἀπὸ τοὺς νεώτερους συγγραφεῖς σ' αὐτὴ τὴ μορφή κολασμοῦ) τὸ *κακὸ* τὸ ὁποῖο ἔκανε⁴.

Τὸ θεμέλιο αὐτῆς τῆς μορφῆς ποινικοῦ κολασμοῦ βρίσκεται βέβαια σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ψυχολογικὴ ἀντίληψη: ὅτι πρέπει νὰ *τιμωρηθῆ* τὸ μέλος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο ἀδίκησε· μία ἀνταποδοτικὴ ποινὴ βέβαια — καὶ ἡ ἔννοια τῆς ἀνταπόδοσης, ὅ,τι καὶ ἂν λέμε συνθήως, δὲν ἔχει παῦσει ποτὲ νὰ ὑπόκειται στὴν ἰδέα τῆς ποινῆς. Ἡ ποινὴ ὅμως αὐτὴ, ὅπως ἔχει ἐπισημάνει ὁ Σπ. Τρωιάνος, ἐπιτελεῖ συχνὰ καὶ μία λειτουργία εἰδικῆς πρόληψης: ἂν ὁ δράστης τιμωρηθῆ γιὰ τὴν πράξη του μὲ τὴν ἀφαίρεση ἢ τὴν ἀχρήστευση τοῦ μέλους ἐκείνου τοῦ σώματός του μὲ τὸ ὁποῖο τὴν εἶχε τελέσει, εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι θὰ βρεθῆ σὲ φυσικὴ ἀδυναμία νὰ τελέσει πάλι ὅμοια ἐγκληματικὴ πράξη ἢ πάντως θὰ δυσκολευθῆ πολὺ νὰ τὸ πράξει, τοῦλάχιστον κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο. Θὰ δοῦμε ὅμως ὅτι οἱ λειτουργίες αὐτὲς δὲν συνυπάρχουν πάντοτε.

3. Ὁ συνάδελφος καὶ φίλος κ. Κ. Π. Κύρρης εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μὲ πληροφορήσει, κατὰ τὴν προφορικὴ παρουσίαση αὐτῆς τῆς ἀνακοίνωσης, ὅτι τὸ τελευταῖο περιστατικὸ αὐθαίρετης ἀπονομῆς λαϊκῆς «δικαιοσύνης» κατὰ τὸν τρόπο αὐτὸ, γιὰ τέτοια πράξη, συνέβη σὲ χωριὸ τῆς Κύπρου στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1950... — Ἀναφέρονται πολλὲς παρόμοιες πρακτικὲς στὴ μεσαιωνικὴ Δύση: θανάτωση τῶν παρακαρτῶν μὲ ρίψη τους σὲ (ἢ μὲ περίκυσή τους μὲ) διάπυρες ἢ ζέουσες ὕλες, κατ' ἀπομίμηση τῆς ἐνασχολήσεώς τους μὲ τεπηγμένα μέταλλα γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν παρακαραγμένων νομισμάτων.

4. Γιὰ αὐτὲς τὶς κατηγορίες ποινῶν, βλ. Σπ. Τρωιάνος, Οἱ ποινὲς στο βυζαντινὸ δίκαιο, *Ἐγκλημα καὶ Τιμωρία στο Βυζάντιο*, 31-35, 50-51 [πρβλ. ὁ ἴδιος, *Die Strafen im byzantinischen Recht: Eine Übersicht*, *JÖB* 42 (1992), 55-74]· Evelyne Patlagean, *Byzance et le blason pénal du corps, Du châtement dans la cité: supplices corporels et peine de mort dans le monde antique*, Πῶμη 1984, 405-427.

Σε τί βαθμό οί *ποινές-κάτοπτρο* αποτελούν θεσμικά τμήμα της επίσημης ἢ τῆς «κρατούσης» ποινικῆς θεωρίας στο Βυζάντιο; Μία πρώτη καί ἐπιφανειακή προσέγγιση στο ἐρώτημα θά ἔτεινε νά διαπιστώσει ὅτι πραγματικά οί *ποινές-κάτοπτρο* αποτελοῦν σέ σημαντικό βαθμό τμήμα τῆς βυζαντινῆς ποινικῆς νομοθετικῆς πολιτικῆς. Ἐπαντοῦν, πράγματι, ἀρκετά συχνά στο σύστημα τῆς *Ἐκλογῆς*, πού εἶναι τὸ κυρίως βυζαντινὸ ποινικὸ σύστημα· γιατί, ὅπως εἶναι γνωστό, παρὰ τὴ γενικὴ κατάργηση τῆς νομοθεσίας τῶν Ἰσαύρων, οί ποινικὲς διατάξεις τῆς *Ἐκλογῆς* παρελήφθησαν οὐσιαστικά αὐτοῦσιες στὴ νομοθεσία τῶν Μακεδόνων, καί ἔτσι, μέσῳ καί τῶν μεταγενεστέρων ἐπεξεργασιῶν, ἐπιβίωσαν θεωρητικά —τί γινόταν στὴν πράξη εἶναι ἄλλο πρόβλημα— ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς τῆς αὐτοκρατορίας. Στὸ σύστημα λοιπὸν τῆς *Ἐκλογῆς*, πού εἶναι οὐσιαστικά καί τὸ σύστημα τῶν Μακεδόνων, *ποινές-κάτοπτρο* προβλέπονται⁵:

α) σὲ περιπτώσεις σοβαρῶν ἐγκλημάτων κατὰ τῆς περιουσίας (εἰδικὲς μορφὲς διακεκριμένης κλοπῆς, τυποποιημένες ἢ μὴ σὲ ἰδιαίτερα ἐγκλήματα: κλοπὴ στρατιωτικῶν ὑποζυγίων, «ἀπελασία» καθ' ὑποτροπὴν, κλοπὴ γενικῶς καθ' ἐπάγγελμα ἢ καθ' ὑποτροπὴν)⁶ καί στο ἐγκλημα τῆς τυμβωρυχίας⁷: ἀποτομὴ τῆς χειρὸς.

5. Παραπέμνω ἐδῶ μόνον στὶς ποινικὲς διατάξεις τῆς *Ἐκλογῆς* (ἐκδ. L. Burgmann, *Ecloga: Das Gesetzbuch Leons III. und Konstantinos' V.*, Φραγκφούρτη 1983, 226-242, τῆς ὁποίας ἀκολουθεῖται ἐδῶ ἡ ἀρίθμηση τῶν διατάξεων = ἐκδ. K. E. Zachariä von Lingenthal: Ζέπων, *JGR*, Β', 52-61) καί τῶν δύο νομοθετικῶν ἐγχειριδίων τῶν Μακεδόνων, τῆς *Εἰσαγωγῆς* («Ἐπαναγωγὴ») ἐκδ. Zachariä: Ζέπων, *JGR*, Β', 360-368) καί τοῦ *Προχείρου Νόμου* (ἐκδ. Zachariä: ὁ.π., 216-227), χωρὶς ἔνδειξη τῆς σελιδαριθμησης τῶν ἐκδόσεων. Παραλείπω τὶς παραπομπὲς στὶς μεταγενέστερες ἐπεξεργασίες καί τὰ ἰδιωτικά παράγωγα τῶν νομοθετικῶν αὐτῶν κειμένων· γιὰ τὴν ὑποδίλωση μόνον τῆς ἐπιβίωσης τῶν διατάξεων, ἂν ὄχι τῆς πρακτικῆς, δίνω μόνον τὴν παραπομπὴ καί στο τελευταῖο βυζαντινὸ παράγωγο, τὴν *Ἐξάβιβλο* (1344/1345) τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου (ἐκδ. Heimbach, Λειψία 1851, 726-776 = Πιτσάκης, Ἀθήνα 1971, 342-365). Οἱ ποινικὲς διατάξεις τῶν *Βασιλικῶν*, καθ' ὃ μέτρον δὲν ἐνσωματώνουν τὶς ρυθμίσεις τῆς *Εἰσαγωγῆς/Προχείρου Νόμου*, περιλαμβάνουν τὸ ποινικὸ δίκαιο τῆς ἰουστινιάνειας κωδικοποίησης καί φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦν, στὰ ἀντίστοιχα θέματα, ἐν πολλοῖς νομικὸ ἀπολίθωμα. — Γιὰ τὸ ποινικὸ σύστημα τῆς *Ἐκλογῆς*, βλ. εἰδικά: Β. Sinogowitz, *Studien zum Strafrecht der Ekloge*, Ἀθήνα 1956· Τρωιάνος, *ἌΟ «Ποινάλιος»*, ὅπου καί γιὰ τὴν ἰουστινιάνεια ἢ προῖουστινιάνεια ἱστορία τῶν διατάξεων, στὴν ὁποία δὲν γίνεται ἐδῶ εἰδικὴ ἀναφορά· ὁ ἴδιος, *Bemerkungen zum Strafrecht der Ecloga*, *Ἀφιέρωμα στὸν Νίκο Σβορώνο*, Α', Ρέθυμνο 1986, 97-112.

6. *Ἐκλ.* 17.10-11· *Εἰσ.* 40.71-72 = *Πρ. Ν.* 39.53-54 = Ἀρμ. 6.5.9,11. *Ἐκλ.* 17.13· *Εἰσ.* 40.73 = *Πρ. Ν.* 39.56 = Ἀρμ. 6.5.13. Γιὰ τὰ ἐγκλήματα αὐτὰ στο βυζαντινὸ δίκαιο: Τρωιάνος, *ἌΟ «Ποινάλιος»*, 111-116 (*Κλοπὴ*), 26-29 (*Ἀπελασία*)· εἰδικά γιὰ τὴν ἀπελασία: Γ. Νάκος, *Ζωοκλέφτες καί καταπατιπὲς στο Βυζάντιο*, *Ἐγκλημα καί τιμωρία στο Βυζάντιο*, 142-152.

7. *Ἐκλ.* 17.14· *Εἰσ.* 40.68 = *Πρ. Ν.* 39.57 = Ἀρμ. 6.5.14. Γιὰ τὸ ἐγκλημα τῆς τυμβωρυχίας: Τρωιάνος, *ἌΟ «Ποινάλιος»*, 99-101· Ν. Ἐμμανουηλίδης, *Τὸ δίκαιο τῆς ταφῆς στο Βυζάντιο*, Ἀθήνα 1989, 433 κ.έ. καί *passim*· Κ. Πιτσάκης, *Διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς πενίας... τοῖμᾶν ἀτόλμητα*. Violation de sépulture, sensibilité sociale et dignité humaine dans une législation marginale d'époque byzantine, εἰς: H. Jones (éd.), *Le monde antique et les droits de l'homme*, Βρυξέλλες 1998, 317-323.

β) στο ἔγκλημα τῆς παρακαράξεως τοῦ νομίματος: ἀποτομή τῆς χειρός⁸. Οἱ εἰδικές διατάξεις τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου προσθέτουν καὶ ἄλλα συναφῆ ἐγκλήματα περὶ τὸ νόμισμα (κιβδηλεία κλπ.)⁹, τὴν ἀπάτη τῶν ἀργυροπρατῶν περὶ τὴν περιεκτικότητα σὲ πολύτιμο μέταλλο¹⁰, καθὼς καὶ τὴν παραβίαση διατάξεων περὶ τὸ κρατικὸ μονοπώλιο, εἰδικὰ τῆς μετάξης¹¹.

γ) σὲ περιπτώσεις προσκλήσεως θανατηφόρων σωματικῶν βλαβῶν, ἰδίως σὲ συμπλοκὴ μὲ χρήση ὀργάνων ἐπιτηδείων γιὰ φόνο: καὶ πάλι ἀποτομή τῆς χειρός¹².

δ) τὸ ἴδιο καὶ στὸ ἔγκλημα τοῦ ἐξανδραποδισμού (ἀγοροπωλησία ἐλευθέρου ὡς δούλου)¹³.

ε) τὸ ἴδιο, στὴ νομοθεσία τῶν Μακεδόνων, καὶ στὸ ἔγκλημα τοῦ ἐμρησμοῦ ἐκ προθέσεως, ὅταν αὐτὸς ἔχει διαπραχθῆ ἔξω πολέως (γιὰ τὴ βαρύτερη περίπτωσι τοῦ ἐμρησμοῦ ἐντὸς πόλεως, καὶ γενικότερα σὲ κατοικημένο χῶρο ἢ πλησίον οἰκημάτων, προβλέπεται θανατικὴ ποινὴ μὲ ἐξιδιασμένο τρόπο ἐκτελέσεως διὰ πυρᾶς)¹⁴.

ς) στὴν κτηνοβοσκία, καὶ μόνον σὲ αὐτὴν ἀπὸ ὅλα τὰ ἐγκλήματα περὶ τὴν γενετήσια δραστηριότητα: ἀποτομή τοῦ πέους¹⁵.

ζ) στὴν ψευδορκία: ἀποτομή τῆς γλώσσας¹⁶.

8. Ἐκλ. 17.18· Εἰσ. 40.17 = Πρ. Ν. 39.14 = Ἀρμ. 6.14.3. Γιὰ τὸ ἔγκλημα: Τρωιάνος, «Ὁ Ποινάλιος», 101-103· Βάσω Πέννα, Βυζαντινὸ νόμισμα καὶ παρακαράκτες, Ἐγκλημα καὶ τιμωρία στὸ Βυζάντιο, 273-294.

9. Ἐπαρχ. Β. 3.1 (ἔκδ. J. Koder, *Das Eparchenbuch Leons des Weisen* [CFHB 33], Βιέννη 1991, 88 = ἔκδ. J. Nicole εἰς Ζέπων, II, 376).

10. Ἐπαρχ. Β. 2.5 (Koder, 86 = Ζέπων, II, 375) = Ἀρμ. 6.14.16.

11. Ἐπαρχ. Β. 8.4,7 (Koder, 104 = Ζέπων, II, 380). – Γιὰ τὶς ποινικὲς διατάξεις τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου, βλ. εἰδικὰ: J. Koder, *Delikt und Strafe im Eparchenbuch, JÖB 41* (1991), 113-131· Ἐλευθερία Παπανιάννη, Ἀγοραῖα παραστρατήματα τῶν βυζαντινῶν ἐμπόρων, Ἐγκλημα καὶ τιμωρία στὸ Βυζάντιο, 235-255· πρβλ. Τρωιάνος, Οἱ ποινές, 34-35. Βλ. τὴν ὥρα ὁ ἴδιος, Τὸ ποινικὸ σύστημα τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου, σ' αὐτὸν τὸν τόμο, 277-283.

12. Ἐκλ. 17.46-47· Εἰσ. 40.88-89 = Πρ. Ν. 39.82-83 = Ἀρμ. 6.6.8-9. Γιὰ τὶς διάφορες μορφές τοῦ ἐγκλήματος τῆς ἀνθρωποκτονίας στὸ βυζαντινὸ δίκαιο: Β. Sinogowitz, *Die Tötungsdelikte im Recht der Ekloge Leons III. des Isauriers, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung 74* (1957), 316-344· Τρωιάνος, Ὁ Ποινάλιος, 6-10.

13. Ἐκλ. 17.16· Εἰσ. 40.5,25 = Πρ. Ν. 39.5,22 = Ἀρμ. 6.8.7, 6.13.4. Γιὰ τὸ ἔγκλημα: Τρωιάνος, Ὁ Ποινάλιος, 107-111.

14. Εἰσ. 40.21 = Πρ. Ν. 39.18 = Ἀρμ. 6.12.4. Τὸ δίκαιο τῆς Ἐκλογῆς (17.41) προέβλεπε, καὶ στὴν ἐλαφρότερη περίπτωσι, θάνατο, ἀλλὰ διὰ ξίφους. Γιὰ τὸ ἔγκλημα: Τρωιάνος, Ὁ Ποινάλιος, 64-69, καὶ εἰδικὰ: Β. Sinogowitz, *Brandstiftung und Brandverursachung im Recht der Ekloge Leons III, Festschrift für Pan J. Zepos, I*, Ἀθήνα - Freiburg i. Br. - Κολωνία 1973, 573-588.

15. Ἐκλ. 17.39· Εἰσ. 40.67 = Πρ. Ν. 39.74 = Ἀρμ. 6.4.4. Γιὰ τὸ ἔγκλημα: Τρωιάνος, Ὁ Ποινάλιος, 36-38.

16. Ἐκλ. 17.2· Εἰσ. 40.70 = Πρ. Ν. 39.46 = Ἀρμ. 1.7.19.

Μία περαιτέρω ὅμως διερεύνηση ἴσως ὀδηγεῖ σὲ διαφορετικὰ συμπεράσματα. Πρῶτα, γιατί πρόκειται γιὰ εἰδικές καὶ κατὰ βάση περιορισμένες περιπτώσεις μέσα στὸ ὅλο σύστημα τοῦ βυζαντινοῦ ποινικοῦ δικαίου, ὥστε τελικὰ νὰ ἐμφανίζονται μᾶλλον ὡς ἡ ἐξαιρέση παρὰ ὡς ὁ κανόνας.

Ἄλλὰ ἀκόμη καὶ στὶς συγκεκριμένες αὐτὲς περιπτώσεις: ἡ ποινὴ ποῦ κυριαρχεῖ εἶναι ἡ ἀποκοπὴ τῆς χειρὸς. Ὅμως πόσο ἡ ποινὴ αὐτὴ μπορεῖ πραγματικὰ νὰ εἶναι τυπικὴ *ποινὴ-κάτοπτρο*; Οὕτως ἢ ἄλλως τὸ χέρι εἶναι τὸ μέλος μέσω τοῦ ὁποίου ἐκτελεῖται κυρίως τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ δραστηριοτήτων, ἢ τὸ ὅποιο, πάντως, μετέχει στὴν τέλεσή τους: οἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι *ἔργον τῶν χειρῶν* του – ἐπομένως καὶ οἱ ἐγκληματικὲς πράξεις. Ἄν τὸ χέρι εἶναι πράγματι τὸ κύριο μέσο τελέσεως ὀρισμένων μορφῶν κλοπῆς ἢ βίας ἢ π.χ. τῆς τυμβωρυχίας, καὶ κατὰ τρόπο ἐντελῶς χαρακτηριστικὸ ἐγκλημάτων ὅπως ἡ παρακάραξη νομίσματος – ὅπου ἀπαιτεῖται καὶ ἰδιαίτερη καλλιτεχνικὴ ἐπιδεξιότης–, δὲν εἶναι καθόλου στὸν ἴδιο βαθμὸ «δρῶν» μέλος π.χ. στὴν ἀγοραπωλησία ἐλευθέρου ὡς δούλου ἢ στὸ λαθρεμπόριο τῆς μετάξης, πράξεις στὶς ὁποῖες φυσικὰ ἐνδέχεται τὸ χέρι νὰ *μετέχει* τυπικά, ὅπως ὅμως καὶ σὲ κάθε ἄλλη σχεδὸν ἀνθρώπινη δραστηριότητα ἢ συναλλαγὴ – καὶ κατὰ τρόπο ἐλάχιστα *ἀποφασιστικό*. Ἔτσι μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι σὲ ὀρισμένες ἀπὸ τὶς περιπτώσεις ὅπου ἀπειλεῖται ἀποκοπὴ τῆς χειρὸς τὸ κυρίαρχο στοιχεῖο εἶναι ἡ εἰδικὴ πρόληψη, μὲ τὴν ἔννοια τῆς ματαιώσεως ἢ ἀχρηστεύσεως εἰδικῶν ἐπιδεξιότητων τοῦ δράστη, πρόσφορων γιὰ τὴ συνέχιση ἢ ἐπανάληψη τῆς ἐγκληματικῆς του δραστηριότητας (διακεκριμένες μορφὲς βίας ἢ κλοπῆς, παρακάραξη καὶ κιβδηλεία), μὲ συνύπαρξη προφανῶς καὶ τοῦ στοιχείου τῆς *ποινῆς-κατόπτρου*, ἐνῶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις ἡ ποινὴ αὐτὴ ἔχει προβλεφθῆ ἀπλῶς, μὲ δεδομένη τὴ θέση ποῦ κατέχουν οἱ σωματικὲς ποινές, καὶ μάλιστα ὁ ἀκρωτηριασμός, στὸ βυζαντινὸ ποινικὸ σύστημα, ὡς μία «εὐκόλη», καὶ ἀρκούντως αὐστηρὴ, λύση γιὰ ποικίλες ἀνόμοιες ἐγκληματικὲς δραστηριότητες. Ἄν τὸ στοιχεῖο τῆς *ποινῆς-κατόπτρου* ὑπόκειται ἀορίστως καὶ στὶς τελευταῖες αὐτὲς περιπτώσεις, εἶναι πάντως πολὺ ἀσθενές.

Χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴ γενικὴ αὐτὴ λειτουργία τῆς ποινῆς τῆς ἀποκοπῆς τῆς χειρὸς εἶναι μία ἀκόμη διάταξη τοῦ *Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου*, ὅπου ἡ ποινὴ ἀπειλεῖται σὲ μία συγκεκριμένη πράξη, στὴν ὁποία ἡ συμμετοχὴ τοῦ χεριοῦ ὡς *δρῶντος* μέλους εἶναι ἀνύπαρκτη: παράλειψη γνωστοποιήσεως ἀπὸ τοὺς τραπεζίτες (*καταλλάκτας*) στὸν ἔπαρχο τῆς πόλεως τῆς δραστηριότητας τῶν *ἐν ταῖς πλατείαις καὶ ρύμαις* ἰσταμένων *σακκουλαρίων*, ὅ,τι καὶ ἂν εἶναι ἀκριβῶς οἱ ἄνθρωποι αὐτοί. Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει προφανῶς συμμετοχὴ τῆς χειρὸς, οὔτε ὅση στὸν ἐξανδραποδισμό ἢ στὴν παραβίαση διατάξεων περὶ τὸ μονοπώλιο μετάξης· ἐκτὸς ἂν θεωρεῖται ὡς ἐκ τῶν προτέρων συνέργεια σὲ τυχόν μέλλουσες ἐγκληματικὲς πράξεις ποῦ θὰ διέπρατταν, μὲ τὸ χέρι τους, οἱ *σακκουλάριοι*. *τοῦ μή τι τῶν παρὰ τὸ εἶδος παρ' αὐτῶν διαπράττεσθαι* (ἀντίστοιχα, π.χ., ἡ νομοθεσία τῶν Μακεδόνων στὴν περίπτωσι τῆς παρακάραξως νομίσματος ἀπειλεῖ μὲ

τὴν ἴδια ποινὴ τῆς ἀποτομῆς τῆς χειρὸς καὶ τοὺς συνεργούς, ἔστω καὶ ἂν αὐτοὶ δὲν εἶχαν διὰ χειρὸς σύμπραξη στὸ ἔγκλημα, ὅπως εἶναι τὰ πρόσωπα ποὺ παρεχώρησαν τὸν κῶρο ὅπου τοῦτο εἶχε διαπραχθῆ)· στὴν ἐδῶ περίπτωση ὁ νομοθέτης δὲν ἀναφέρει τίποτε γιὰ τὴν τύχη τῶν ἴδιων τῶν *σακκουλαρίων*, παραπέμποντας προφανῶς, καθ' ὃ μέτρον αὐτοὶ βρίσκονται ἐκτὸς συντεχνιακῆς ὀργανώσεως, στὶς γενικὲς διατάξεις γιὰ τὶς τυχόν ἐγκληματικές τους πράξεις ἢ καὶ γιὰ τὸ ἴδιο τὸ ἔγκλημα τῆς παρουσίας τους. Τὸ πιθανώτερο ὅμως εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ μία εὐκόλη, μηχανικὴ, ἐπέκταση ἐδῶ τῆς προβλεπομένης στὴν ἀμέσως προηγούμενη διάταξη τοῦ *Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου* (γιὰ τὴν κιβδηλεία) ποινῆς, χωρὶς ἄλλη σημασία: *εἰ δὲ τούτους εἰδότες μὴ ἐμφανίσουσι, τῇ εἰρημένῃ ὑποβαλλέσθωσαν ποινῇ*¹⁷ — ἂν δὲν πρόκειται γιὰ ἀπλὸ *τεχνικὸ σφάλμα*: ἡ παραπομπὴ γιὰ τὴν ποινὴ νὰ γίνεται ἐδῶ σὲ ἄλλη, παρεμβαλλόμενη, διάταξη, ἡ ὁποία θὰ εἶχε τυχαία ἐκπέσει στὴ γνωστὴ σ' ἐμᾶς χειρόγραφη παράδοση, καὶ ἡ ὁποία θὰ προέβλεπε διαφορετικὴ ποινή.

Τὸν χαρακτῆρα αὐτόν, τῆς *γενικῆς ποινῆς*, ποὺ ἔχει στὴν κοινὴ ἀντίληψη ὁ ἀκρωτηριασμὸς τῆς χειρὸς, ἢ ἄλλων κυρίων μελῶν τοῦ σώματος, χωρὶς ἀναγκαστικὰ νὰ ἐμπεριέχεται τὸ στοιχεῖο τῆς *ποινῆς-κατόπτρου* (ἐνίοτε οὔτε αὐτὸ τῆς εἰδικῆς προλήψεως), προβάλλουν καὶ ὠρισμένες περιπτώσεις χρήσης τέτοιων ποινῶν ἐκτὸς νομοθετικοῦ πλαισίου — εἴτε στὴν πράξη εἴτε στὴ λογοτεχνία. Ὅταν ὁ ἐπίδοξος δολοφόνος τοῦ Λέοντος ζ', τὸ 903, ὑποβάλλεται σὲ ἀποκοπὴ τῶν τεσσάρων ἄκρων του, πρὶν ριφθῆ στὴν πυρά¹⁸, ὅλα αὐτὰ τὰ φρικτὰ εἶναι βέβαια αὐθαίρετα καὶ *contra legem* — ἦδη ἡ Νεαρά 134 τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀπαγορεύει ἀπολύτως τὸν σύγχρονο ἀκρωτηριασμὸ ἄλλων ἄκρων, ἐκτὸς τοῦ ἐνὸς χειροῦ¹⁹— δὲν περιέχουν ὅμως, προφανῶς, καὶ τὸ στοιχεῖο τῆς *ποινῆς-κατόπτρου* (οὔτε βέβαια τῆς εἰδικῆς προλήψεως): ἂν αὐτὸ ὑπάρχει γιὰ τὰ «φονικὰ» χέρια τοῦ ἐπίδοξου δολοφόνου, τί γίνεται μὲ τὰ πόδια, τῶν ὁποίων ἡ σύμπραξη εἶναι ἀνύπαρκτη (ἐκτὸς βέβαια ἂν πρόκειται γιὰ τὴν ἀπαραίτητη συμβολὴ τους στὴν μετάβαση στὸν τόπο τοῦ ἐγκλήματος! ἀλλὰ αὐτὸ ἰσχύει γιὰ τὸ σύ-

17. *Ἐπαρχ. Β. 3.2* (Koder, 88 = Ζέπων, II, 376). Πρβλ. ἀνωτέρω σημ. 9.

18. *τέλος ἐκκοπεῖς αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόδας ἐκάη ἐν τῇ τοῦ ἵππικοῦ σφενδόνη* (ψευδο-Λέων ὁ Γραμματικός, ἔκδ. Βόννης, 275· κ.ἄ. πηγές)· γιὰ τὸ γεγονός καὶ τὶς πηγές, βλ. Καλλιόπη Μπουρδάρη, *Καθολοσίωσις καὶ τυραννὶς κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους. Μακεδονικὴ δυναστεία (867-1056)*, Ἀθήνα 1981, 49-51).

19. *ἀπαγορεύομεν ἐκατέρας τὰς χεῖρας ἢ καὶ πόδας τέμνεσθαι* (κεφ. 13). Ἐπὶ ὅπου καὶ στὴ νομοθεσίᾳ τῶν Μακεδόνων: *Εἰς. 40.26 = Πρ. Ν. 39.23 = Ἀρμ. 6.10.9*. Νὰ ὑποθέσουμε ἐδῶ μία ἀπόλυτη αὐθαιρέσιᾳ; ἢ ὅτι ὁ περιορισμὸς γινόταν ἀντιληπτός ὡς ἀναφερόμενος μόνον στὸν ἀκρωτηριασμὸ ὡς αὐτοτελῆ ποινὴ, ἐπὶ καταδίκου ὁ ὁποῖος προωριζόταν νὰ ἐπιβιώσει, καὶ ὄχι ὡς τμῆμα τῆς διαδικασίας ἐξειδικιασμένης ἐκτελέσεως θανατικῆς ποινῆς, μὲ ἐπίταση τοῦ βασιανισμοῦ τοῦ μελλοθανάτου; — ἀνεξάρτητα, βέβαια, ἀπὸ τὸν βαθμὸ αὐθαιρέσιᾳ ποὺ θὰ περιεῖχε καὶ ὁ τρόπος αὐτὸς ἐκτελέσεως.

νολο ούσιαστικά τῶν ἐγκληματικῶν πράξεων, σὲ βαθμὸ τόσο γενικό, ὥστε νὰ ἐξαφανίζεται ἐντελῶς ὁ χαρακτήρας τῆς *ποινῆς-κατόπτρου*). Πρόκειται λοιπὸν ἀπλῶς γιὰ τὴν αὐθαίρετη ἐπιβολὴ μιᾶς ἰδιαίτερα βασανιστικῆς διαδικασίας πρὶν ἢ κατὰ τὴν ἐκτέλεση τῆς θανατικῆς ποινῆς — μὲ βασικὸ σκοπὸ τὴν ἐκδίκηση (καὶ συγχρόνως τὴ γενικὴ πρόληψη), χωρὶς ἐμφανῆ τὰ στοιχεῖα τῆς *ποινῆς-κατόπτρου*. Στὴν ψυχωφελῆ ἀφήγηση τοῦ *Λειμωναρίου* τοῦ Ἰωάννου Μόσχου γιὰ τὸν βλάσφημο, ὁ ὁποῖος, ὕστερα ἀπὸ ἐπανελημμένες προειδοποιήσεις, τιμωρεῖται αὐτοπροσώπως ἀπὸ τὴν Παναγία, ἡ «ποινῆ» εἶναι ἀποκοπὴ τῶν τεσσάρων ἄκρων²⁰ οὔτε ἵκνος ἰδέας *ποινῆς-κατόπτρου*: ἡ βλάσφημη γλῶσσα τοῦ ἦταν ἐκεῖ πρὸς ἀποκοπὴν, ἂν ἤθελε ἡ Θεοτόκος...

Ἡ ἴδια ἡ διάταξη τῆς Νεαρᾶς 134 πού ἐπιτρέπει μόνον τὴν ἀποκοπὴ τῆς μιᾶς χειρὸς ὡς ὄριο ἀκρωτηριασμοῦ τῶν ἄκρων τοῦ σώματος, φαίνεται νὰ τονίζει αὐτὸν τὸν «γενικὸ» κατ' ἐξοχὴν χαρακτήρα τῆς ποινῆς αὐτῆς: *εἰ δὲ ἡ τοῦ ἐγκλήματος ποιότης μέλους ἀποτομὴν ἀπαιτήσει γενέσθαι, μίαν μόνην χεῖρα τέμνεσθαι* — χωρὶς συγκεκριμένα στοιχεῖα *ποινῆς-κατόπτρου* ἐκτὸς ἂν πρόκειται γιὰ μία ἀορίστως ὑποκειμένη ἀντίληψη πού μνημονεύσαμε: τὸ χέρι ὡς τὸ κυρίως *δρῶν* μέλος κάθε ἀνθρώπινης δραστηριότητας.

Ἄντιστροφα: γιὰ πολλὰς ἐγκληματικὰς πράξεις, στὶς ὁποῖες ὑπάρχει, τοῦλάχιστον σὲ ἴσο βαθμὸ μὲ ἄλλες, δραστηριότητα τοῦ χεριοῦ, καὶ στὶς ὁποῖες προβλέπεται ἐπίσης ποινὴ ἀκρωτηριασμοῦ, αὐτὴ πλήττει ἄλλο μέλος τοῦ σώματος. Ἔτσι π.χ. στὴν περίπτωση τῆς ἱεροσυλίας, στὴ βαρύτερη μορφή της, πού θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἡ ἀφαίρεση ἱεροῦ πράγματος ἀπὸ τὸ θυσιαστήριο, ἡ τυπικὴ ποινὴ εἶναι ἡ τύφλωση — καμμία ἰδέα *ποινῆς-κατόπτρου*²¹. Τύφλωση ἐπίσης ἀπειλεῖ ἡ Νεαρὰ 92 τοῦ Λέοντος ζ'

20. *μόνον δὲ ἐνὶ τῶν δακτύλων αὐτῆς διεκάραξεν αὐτοῦ τὰς δύο χεῖρας καὶ τοὺς δύο πόδας. Καὶ διωνισθεὶς εὐρέθη κοκομμένας ἔχων τὰς δύο χεῖρας καὶ τοὺς δύο πόδας, κορμὸς κείμενος* (κεφ. 47: PG 87 στ. 2901 = D.-C. Hesselting, *Morceaux choisis du Pré Spirituel de Jean Moschos*, Παρίσι 1931, 68)

21. Ἐκλ. 17.15: *Εἰς. 40.69 = Πρ. Ν. 39.58 = Ἀρμ. 6.5.15*. Γιὰ τὸ ἐγκλημα: Τρωιάνος, Ὁ «Ποινάλιος», 48-52. Ὁ Τρωιάνος ἔχει ὑποθέσει ὅτι ἡ ποινὴ παραπέμπει ἴσως στὸ ἐγκλημα τῆς καθοσίωσης, ὅπου ἐπίσης ἡ τύφλωση εἶναι συννηθέστατη ποινὴ. Ἐν τούτοις κάποια δυσκολία γιὰ τέτοιου εἴδους ἐννοιολογικὴ παραπομπὴ γεννᾷ τὸ γεγονός ὅτι γιὰ τὴν τύφλωση ὡς ποινὴ τῆς καθοσίωσης δὲν ὑπάρχει ρητὴ ποινικὴ διάταξη, ἐνῶ στὸ ποινικὸ σύστημα τῆς Ἐκλογῆς ἡ τύφλωση προβλέπεται ἀκριβῶς ὡς ποινὴ μόνον τῆς ἱεροσυλίας. Ὑφίσταται βέβαια, ὡς πρὸς τὴν καθοσίωση, μακρὰ πρακτικὴ ἐπιβολὴς ποινῆς τυφλώσεως: Ὁδ. Λαμπιδῆς, *Ἡ ποινὴ τῆς τυφλώσεως παρὰ Βυζαντινοῖς*, Ἀθήνα 1949 Μπουρδάρ, *Καθοσίωσις καὶ τυραννίς*, 164-167 καὶ *passim*: ἡ ἴδια, *Καθοσίωσις καὶ τυραννίς... (1056-1081)*, Ἀθήνα 1984, 85-86: Τρωιάνος, *Οἱ ποινές*, 31-32 καὶ σημ. 60: πρβλ. Ἱ. Λασκαράτος - Σπ. Μαρκέτος, *Ἡ ποινὴ τῆς τυφλώσεως στὸ Βυζάντιο*. Ἱατρικὲς παρατηρήσεις, *Βυζαντιναὶ Μελέται* 2 (1990), 165-188. Θὰ μπορούσε πάντως νὰ γίνῃ δεκτὸ ὅτι ἡ ποινὴ τῆς τυφλώσεως γιὰ τὴν καθοσίωση ἀποτελεῖ, ἐπιτρεπόμενο, μετριασμὸ τῆς προβλεπομένης γιὰ τὸ ἐγκλημα αὐτὸ θανατικῆς ποινῆς: Ἐκλ. 17.3: *Εἰς. 40.12 = Πρ. Ν. 39.10 = Ἀρμ. 6.14.2* (βλ. Τρωιάνος, Ὁ «Ποινάλιος», 10-12). Πάντως καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ δὲν πρόκειται φυσικὰ γιὰ *ποινὴ-κάτοπτρο*: κυριαρχεῖ μόνον ἡ ἰδέα τῆς εἰδικῆς πρόληψης — ὁ δρᾶστις πρέπει νὰ καταστῇ ἄχρηστος πλέον γιὰ δημόσια δραστηριότητα, καὶ κατ' ἐξοχὴν γιὰ τὴ διεκδίκηση τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος.

ώς βασική ποιητή για την εκ προθέσεως τύφλωση άλλου προσώπου: ταυτοπάθεια, αλλά όχι *ποιητή-κάτοπτρο*²². Το ίδιο ἴσχυσε, ὅπως θὰ δοῦμε καὶ ἐκτενέστερα στὴ συνέχεια, ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Λέοντος (Νεαρά 92) στὴν περίπτωση τοῦ ἐγκλήματος τοῦ εὐνουχισμοῦ ἑτέρου προσώπου: ἡ ποιητὴ ἦταν ὁ εὐνουχισμὸς τοῦ δράστη (Νεαρά 142 τοῦ Ἰουστινιανοῦ) – ταυτοπάθεια καὶ ἐδῶ, ἀλλὰ ὄχι *ποιητή-κάτοπτρο*.

Ἡ φαινομένη ἀντίφραση ἀνάμεσα σὲ ἓνα Λέοντα ποὺ καταργεῖ τὴν προβλεπόμενη ταυτοπάθεια στὴ μία περίπτωση (εὐνουχισμὸς), γιὰ νὰ τὴν εἰσαγάγει σὲ μία ἄλλη (τύφλωση), ἐρμηνεύεται ἐπαρκῶς. Κατ' ἀρχὰς γιὰ τὴν ποιητὴ τοῦ εὐνουχισμοῦ λειτουργοῦν εἰδικὲς ἰδεολογικὲς ἀναστολές, στὶς ὁποῖες θὰ ἀναφερθοῦμε εἰδικὰ στὴ συνέχεια. Ἀλλὰ ὁ Λέων, οὕτως ἢ ἄλλως, ἀντιτίθεται δογματικὰ στὴν ἰδέα τῆς ἀνταποδοτικῆς ποιητῆς – ἀκόμη καὶ ὅταν, στὸ πλαίσιο τοῦ βυζαντινοῦ ποινικοῦ συστήματος τὴν ἀποδέχεται ἢ τὴν ἐπιβάλλει ἡ Νεαρά 92 γιὰ τὴν τύφλωση περιέχει ἀκριβῶς τὴ σαφέστερη ἴσως ἀποδοκίμασία τῆς ἀνταπόδοσης ὡς στοιχείου τῆς ποιητῆς ποὺ διαθέτουμε σὲ νομοθετικὸ κείμενο: *ἐπειδὴπερ οὐκ ἐντὴν ἀνακαλεῖσθαι τὴν ζημίαν τῶν ὀφθαλμῶν τῷ τούτους ἀπολωλεκότι... τίς γὰρ ὄνησις τῷ ἐν σκότει ζῶντι, εἰ καὶ ἄλλον τὸ ἴσον ἔχοι σκότος;* Ἡ Νεαρά ἀποσκοπεῖ στὴν ἐκρίζωση μιᾶς *de facto* προφανῶς δικαστικῆς πρακτικῆς ἢ ὁποῖα, ἐφαρμόζοντας τὴν ἀρχὴ τῆς ταυτοπαθείας, ἐπέβαλλε γενικὰ τὴν ἐξόρυξη τοῦ ὀφθαλμοῦ ἢ τῶν ὀφθαλμῶν στὸν δράστη ἀντίστοιχης ἐκ προθέσεως πράξεως. Ἀπορρίπτοντας τὴν ἀκραία αὐτὴ ἐφαρμογὴ, ἐπιτρέπει κατ' ἀρχὴν, σὲ κάθε περίπτωση, μόνον τὴν τύφλωση ἀπὸ τὸν ἓνα ὀφθαλμὸ: ὁ ποινικὸς κολασμὸς δὲν μπορεῖ, λέγει, νὰ ἀποβλέπει στὸ νὰ καθίσταται στὸν ἔνοχο, ἔστω καὶ δικαίως, *ὁ βίος ἀβίωτος...* (ἡ ποιητὴ συνοδεύεται ἀπὸ ἐπίδικαση τῶν δύο τρίτων τῆς περιουσίας τοῦ δράστη ὑπὲρ τοῦ παθόντος: μόνον ἐὰν ὁ δράστης διπλῆς τυφλώσεως εἶναι τελείως ἄπορος, *καὶ μηδεμίαν δεδυνημένος τῆς συμφορᾶς ἀντιστήκωσιν παρασχεῖν*, ὑφίσταται τύφλωση καὶ τῶν δύο ὀφθαλμῶν). Ὡς πρὸς τὸ θέμα μας: ὁ Λέων φαίνεται ἐδῶ νὰ δέχεται ὡς θεωρητικὰ ὀρθότερη τὴν ἀντίληψη τῆς *ποιητῆς-κατόπτρου* ἔναντι τῆς ἀρχῆς τῆς ταυτοπαθείας: *ἐπεὶ δὲ καὶ χειρὸς ὀφείλει τῆς ἀνοσίου τὴν ἐκτομὴν...* ἀλλὰ δὲν τὴν ἐπιβάλλει, σὲ καμία περίπτωση.

Τὸ ἴδιο καὶ στὴν ψυχοφελῆ θρησκευτικὴ γραμματεία: οἱ τυπικὲς ἢ λιγώτερο τυπικὲς *ποιητῆς-κάτοπτρο* (τὰ χέρια τῶν ἀσεβῶν ποὺ ἀποκόπτονται, ἐκ θαύματος, γιὰ νὰ ἀποτραπῆ ἢ γιὰ νὰ τιμωρηθῆ ἡ ἱερόσυλη πράξη τους...) συνυπάρχουν μὲ ἄλλες ὅπου τὸ στοιχεῖο αὐτὸ χαρακτηριστικὰ ὑποχωρεῖ ἢ παντελῶς ἀπουσιάζει. Καὶ πάλι στὸ *Λεωνάριον*, ἡ θεία δίκη τιμωρεῖ ἓνα τυμβωρύχο, διὰ χειρὸς τοῦ ἴδιου τοῦ νεκροῦ, ποὺ θαυματουργικῶς ἐγείρεται προσωρινά: ἀλλὰ δὲν ἀποκόπτεται τὸ χέρι τοῦ δράστη: ἐξορύσσονται οἱ ὀφθαλμοὶ του²³. Ἐκτὸς ἂν ὑπόκειται ἐδῶ ἡ ἰδέα τῆς «τιμωρίας» τῶν

22. Noailles - Dain, 301-305 = Ζέπων, Α', 158-159.

23. ... ἀνακάθηται ὁ νεκρὸς ἐμπροσθέν μου καὶ ἐκτεῖνας τὰς δύο χεῖρας αὐτοῦ ἐπ' ἐμέ τοῖς δακτύλοις αὐτοῦ ἔξεσέν μου τὴν ὄψιν καὶ ἐξέβαλεν τοὺς δύο μου ὀφθαλμούς (κεφ. 77: PG 87, στ. 2930 = Hesselting, 74).

ὄφθαλμῶν πού *εἶδαν* γυμνή τὴν *ἀσκημοσύνη* τοῦ νεκροῦ: πράγματι, τὸ θαῦμα συντελεῖται, καὶ ἡ τιμωρία ἐπέρχεται, μόνον ὅταν ἡ ἀπληστία ὀδηγεῖ τὸν τυμβωρύχο νὰ ἐπιστρέφει καὶ νὰ ἀφαιρέσει ἀπὸ τὸ νεκρὸ σῶμα καὶ τὸ τελευταῖο ἔνδυμα πού τοῦ εἶχε ἀφήσει²⁴. (Στὸν κανόνα 7 τοῦ Γρηγορίου Νύσσης ἀνάλογο εἶναι τὸ ἔσχατο κριτήριον γιὰ τὴν ἐπεικὴ ἀντιμετώπιση τῆς τυμβωρυχίας ἀπὸ τὸν κανονικὸ δικαστή: *Εἰ... τις τῆς ὀσίας φειδόμενος καὶ ἄσυλλον ἀφείς τὸ κεκρυμμένον σῶμα, ὡς μὴ ἀναδειχθῆναι ἠλίω τὴν ἀσκημοσύνην τῆς φύσεως...*: τὴ φράση θὰ ἐπαναλάβει σχεδὸν αὐτούσια ἡ Νεαρά 23 [Haenel 22] τοῦ Βαλεντινιανοῦ Γ' (ἔτ. 447) *De sepulchri violatoribus: monstrare caelo corporum reliquias humatorum*)²⁵.

Ἄν τώρα δοῦμε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀποτομὴ τῆς χειρός, τὶς ἄλλες περιπτώσεις πού μένουν, ἔχουμε δύο σαφεῖς περιπτώσεις ὅπου ὑπάρχει ἀναμφισβήτητη πρόβλεψη *ποινῆς-κατόπτρου* στὸ θετικὸ δίκαιο: ἀποτομὴ τῆς γλώσσας στὴν ψευδορκία καὶ ἀποτομὴ τοῦ πέους στὴν κτηνοβασία. Καὶ ἐδῶ ὅμως, στὴ δευτέρη περίπτωση, τὸ ἐπιχείρημα τελικὰ ἀντιστρέφεται, ἀφοῦ, ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐγκλημάτων περὶ τὴν γενεπία δραστηριότητα, ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον στὴν κτηνοβασία προβλέπεται αὐτὴ ἡ ποινή, πού θεωρητικὰ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ συνήθης καὶ τυπικὴ ποινὴ τῶν ἐγκλημάτων αὐτῆς τῆς κατηγορίας (τῶν τελουμένων βέβαια ἀπὸ ἄνδρα), ἂν ἴσχυε πράγματι ἡ ἀρχὴ τῆς *ποινῆς-κατόπτρου* ὡς ἰθύνουσα ἰδέα στὸ βυζαντινὸ σύστημα τοῦ ποινικοῦ κολασμοῦ. Ἐν τούτοις γνωρίζουμε ὅτι, καὶ ὅταν προβλέπεται ἀκρωτηριασμός γιὰ ἐγκλήματα περὶ τὴν γενεπία δραστηριότητα στὸ βυζαντινὸ ποινικὸ δίκαιο, αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ ἀκρωτηριασμός τῶν γεννητικῶν ὀργάνων.

Γι' αὐτὰ τὰ θέματα, λίγο ἀργότερα. Ἡ εἰσαγωγικὴ αὐτὴ διερεύνηση μᾶς ἐπιτρέπει ὅμως, ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἓνα ἀρχικὸ συμπέρασμα: *ποινῆς-κατόπτρου* ἀπαντοῦν στὸ βυζαντινὸ ποινικὸ σύστημα — ἀλλὰ μὲ εἰδικὸ ἢ μεμονωμένο μᾶλλον χαρακτήρα ἡ *ποινή-κατόπτρου* δὲν ἀποτελεῖ κυρίαρχη ἰδέα στὸ βυζαντινὸ σύστημα τῆς ποινικῆς καταστολῆς.

Καὶ μία ἀκόμη εἰσαγωγικὴ παρατήρηση. Σὲ ὅλη τὴν ἐδῶ παρουσίαση, ἡ ποινὴ τοῦ θανάτου, καθ' ἑαυτήν, θὰ παραμείνει κατ' ἀρχὴν ἔξω ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον μας — ἀκόμη καὶ ἂν θεωρητικὰ, σὲ ἓνα ὀρισμένο συμβολικὸ ἐπίπεδο, θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ ἀπόλυτη *ποινή-κατόπτρου*, ἐφ' ὅσον ἐξαφανίζει τὸ ἴδιο τὸ σῶμα πού ἔδρασε ἐγκληματικά, στὸ σύνολό του καὶ σὲ ὅλες του τὶς ἀναφορὰς —ἐκτὸς τῶν μεταφυσικῶν—,

24. ... καὶ ἀπέδυσσα αὐτὸν εἶ τι ἐφόρει. ἐάσας αὐτῷ ἐν μόνον ὀθόνιον. Ὡς οὖν ἔμελλον ἐξέρχεσθαι ἐκ τοῦ μνημείου λαβὼν πολλὰ πάνυ, ἡ κακί μου πράξις λέγει μοι: λάβε καὶ τὸ ὀθόνιον αὐτοῦ... Ὑπέστρεψα οὖν ὁ δειλῆος ἐγώ. Καὶ ὡς ἀπέδυσον αὐτὸν τὸ ὀθόνιον ἵνα γυμνὸν αὐτὸν ἐάσω... (δ.π.).

25. Στὴν ἀνωτέρω [σημ. 7] βιβλιογραφία προστίθεται, γιὰ τὸ θέμα αὐτό: Κ. Πιτσάκης, Δίκαιο καὶ ἰδεολογία τῆς ταφῆς στὸ Βυζάντιο, *Δέκατο ἔκτο συμπόσιο βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἀρχαιολογίας καὶ τέχνης* (Περιλήψεις εἰσηγήσεων καὶ ἀνακοινώσεων), Ἀθήνα 1996, 68-69 P. Cuneo, *La législation du Bas-Empire sur les tombeaux...*, *Le monde antique et les droits de l'homme*, 37-38.

ὅπως, ἄλλωστε, καὶ ἡ ποινὴ ποῦ ἐξασφαλίζει τὴν ἀπόλυτη, πλήρη καὶ ἀδιατάρακτη *εἰδικὴ πρόληψη* ἀλλὰ ἡ θανατικὴ ποινὴ θὰ μείνει στὰ ὅρια τοῦ ἐνδιαφέροντός μας καθ' ὃ μέτρον τυχὸν ἐξειδικιασμένος τρόπος ἐκτελέσεώς της τῆς προσδίδει ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τῆς *ποινῆς-κατόπτρου*.

*

Ἡ ἰδέα ὅμως τῆς *ποινῆς-κατόπτρου* —τὸ ἔχει ἐπισημάνει πρόσφατα ὁ Σπ. Τρωιάνος²⁶—, ἂν δὲν κυριαρχεῖ στὸ θετικὸ ποινικὸ δίκαιο, φαίνεται νὰ ἔχει ἰσχυρὴ ἕως ἰσχυρότατη θέση στὴν κοινὴ περὶ ποινῆς ἀντίληψη. Ἐξ ἄλλου θυμηθοῦμε μόνον τὶς οἰκειότητες σωφρονιστικῆς ἀπειλῆς ὄλων τῶν γονέων πρὸς τὰ παιδιά τους: *θὰ σοῦ κόψω τὸ χέρι*, ἂν (ξανα)κάνεις κάτι (ἐπικίνδυνο ἢ ἀπαγορευμένο): *θὰ σοῦ κόψω τὰ πόδια*, ἂν (ξανα)πᾶς ἐκεῖ ἢ ἂν (ξανα)βγεῖς ἔξω: *θὰ σοῦ κόψω τὴ γλῶσσα* ἢ —σὲ μετριασμένη ἐκδοχῆ— *θὰ σοῦ βάλω πιπέρι* (στὴ γλῶσσα), ἂν (ξανα)πεῖς ψέματα, καὶ κυρίως ἂν (ξανα)πεῖς κακὰ λόγια...

Εἶδαμε ἤδη ὅτι ὁ Ἰουστινιανός, στὸ κύμα διωγμοῦ ποῦ ἐξαπολύει κατὰ τῶν ὁμοφυλοφίλων ἢ τῶν *παιδεραστῶν*, ἐπιβάλλει γενικὰ τὴν ποινὴ τῆς καυλοτομίας: *καὶ εὐθέως προσέταξεν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς τοὺς ἐν παιδεραστίαις εὕρισκομένους καυλοτομῆσθαι*. Μία ποινὴ ποῦ δὲν προβλεπόταν ἀπὸ τὸ κείμενο δίκαιο: γι' αὐτὸ καὶ ἡ, ὑπαρκτὴ ἢ ἐπινοημένη, ἀντίδραση: *διὰ τί ταύτη τοὺς ἀρρενοφθόρους κολάζεις;* Ὁ Προκόπιος μόνον ὁμιλεῖ γιὰ τυπικὸ νόμο ποῦ εἰσήγαγε ὁ Ἰουστινιανός: *καὶ τὸ παιδεραστεῖν νόμῳ ἀπέργεν* (πρβλ. καὶ Γεώργιος Μοναχός: *διάταξιν ἐξεφώνησε*)²⁷: οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς ἀφήνουν τὴν ἐντύπωση τῆς ἀπόλυτης αὐθαιρεσίας. Ἀλλά, καὶ γιὰ τὸν Προκόπιο, ἡ αὐθαιρεσία ὑπάρχει, οὕτως ἢ ἄλλως, ἀφοῦ, στὴν περίπτωσι ἐκείνη, καὶ ὁ ὑποτιθέμενος ποινικὸς νόμος εἶχε ἀναδρομικὴ ἰσχὺ: *οὐ τὰ μετὰ τὸν νόμον διερευνώμενος, ἀλλὰ τοὺς πάλαι ποιεῖ ταύτη δὴ τῇ νόσφ ἀλόντας*. Ποιὸς εἶπε ὅτι ἡ ἀρχὴ *nullum crimen nulla poena sine lege* εἶναι συνταγματικὸ δημιούργημα τῶν νεωτέρων χρόνων²⁸; Θὰ μπορούσε νὰ παρατηρηθῆ ὅτι ἡ κειμένη νομοθεσία κατὰ τὴν

26. Οἱ ποινές, 33.

27. Βλ. εἰδικά: P. Pescani, *Tracce di una ignota Novella di Giustiniano in Procopio?* *Iura* 15 (1964), 181-184.

28. Ρωμ. 4.15: *Οὐ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις*. Γιὰ τὴ μὴ ἀναδρομικότητα τῶν ποινικῶν διατάξεων στὸ κανονικὸ δίκαιο, βλ. Σπ. Τρωιάνος, Ἡ μὴ ἀναδρομικότητα ποινικῶν διατάξεων στοὺς κανόνες τῆς Πενθέκτης συνόδου, *Βυζαντιακά* 14 (1994), 81-93: ἔτσι καὶ σὲ νέες ποινικὲς διατάξεις τῆς Ἐκλογῆς: *Οἱ ἀπὸ τοῦ παρόντος...* (17.37). Αὐτονόητα τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ σὲ μεταγενέστερες κανονικὲς διατάξεις σχετικῆς μὲ τὴν εἰσαγωγὴ νέων ἀστικῶν κυρώσεων (νέα ἀνατρεπτικὰ κωλύματα γάμου), συνοδευομένων κατὰ κανόνα καὶ μὲ ἀπειλὴ κανονικῶν ποινῶν: *ἀπὸ γε τοῦ νῦν, ἀπὸ τοῦ παρόντος* (Ράλλης - Ποτλῆς, Ε', 18-19): *ἀπὸ τῆς σήμερον, τὸ γοῦν ἀπὸ τοῦδε* (δ.π., 97).

ἐποχή τοῦ Ἰουστινιανοῦ — ὅπως ἄλλωστε καὶ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸ καὶ μέχρι τέλους²⁹— προέβλεπε γιὰ τοὺς ὁμοφυλοφίλους τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου (διατάξεις τῶν Κωνσταντίου καὶ Κωνσταντὸς τοῦ ἔτους 342 καὶ τῶν Βαλεντινιανοῦ, Θεοδοσίου καὶ Ἀρκადίου τοῦ ἔτους 390)³⁰, καὶ ὅτι ἐπομένως δὲν ἐπρόκειτο παρὰ γιὰ, ἐπιτρεπόμενο, μετριάσμο ἐνδεχομένως τῆς θανατικῆς ποινῆς σὲ ἀκρωτηριασμό — ἤ, ἔστω, γιὰ μὴ ἐπιτρεπόμενο, ἐξιδιασμένο τρόπο ἐκτελέσεώς της. Ἀλλὰ αὐτὰ ἔχουν μόνον θεωρητικὴ σημασία. Τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι κανεὶς δὲν θυμῆθηκε τότε τὶς διατάξεις αὐτές· πρόκειται ἀπλῶς γιὰ μία αὐθαιρεσίᾳ πού ἐπιτρέπουν ὁ τρόπος λειτουργίας τοῦ κράτους καὶ ἡ αὐτοκρατορικὴ παντοδυναμία. Καὶ ἡ ἀπλούστερη αὐθαιρεσίᾳ, καὶ ἡ πιὸ ἀποδεκτὴ λογικὰ καὶ ἀπὸ τὴν λαϊκὴ ἀντίληψη, στὴν ὁποία ἀπευθύνεται ἐν προκειμένῳ ὁ Ἰουστινιανός, εἶναι ἡ ἐπιβολὴ μιᾶς ποινῆς-κατόπτρου. Ἔτσι ἡ ἀπάντησις στὸ ἐρώτημα: *διὰ τί ταύτη τοὺς ἀρρενοφθόρους καλᾶζεις*; εἶναι ἀπλούστατα: *Εἰ δ' ἄρα ἱεροσυλῆκασιν, οὐκ ἂν τὴν χεῖρα τοῦτων ἀπέτεμνον*; Ἡ προσφυγὴ σὲ μία λαϊκὴ ἀντίληψη περὶ ποινῆς-κατόπτρου καθίσταται προφανῆς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οὔτε ὁ ἀπαντῶν οὔτε ὁ δεχόμενος τὴν ἀπάντησις, οὔτε ὁ ἱστορικὸς πού παραδίδει τὸν ὑποτιθέμενο διάλογο, ἐνδιαφέρονται νὰ δοῦν ἂν ἄραγε ἡ ἱεροσυλία πράγματι τιμωρεῖται μὲ ἀποκοπὴ τῆς χειρὸς· καὶ φυσικὰ αὐτὸ δὲν συμβαίνει: θὰ ἐπρόκειτο ἀπλῶς καὶ στὴν περίπτωσι αὐτὴ γιὰ τὴν αὐθαίρετη, ἀλλὰ εὐλογη κατὰ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη, ἐπιβολὴ μιᾶς ποινῆς-κατόπτρου³¹.

Εἶδαμε καὶ ὅτι ὁ Λέων Σ', ἂν καὶ ἀποδοκιμάζει γενικὰ τὸν ἀνταποδοτικὸ χαρακτῆρα τῶν ποινῶν, θεωρεῖ εὐλογη τὴν ἀντίληψη περὶ τῆς ποινῆς-κατόπτρου: *ἐπεὶ δὲ καὶ χειρὸς ὀφείλει τῆς ἀνοσίτου τὴν ἐκτομίν* — χωρὶς καὶ νὰ τὴν ἐπιβάλλει.

Αὐτὴ τὴν ἀνεπίσημη, ἐκ τῶν κάτω ἢ ἀπλῶς μὲ βάση τὴ λαϊκὴ περὶ ποινῆς ἀντίληψη,

29. Ἐκλ. 17.38· Εἰσ. 40.66 = Πρ. Ν. 39.73 = Ἀρμ. 6.4.3. Γιὰ τὴ νομοθετικὴ αὐτὴ ρύθμισις, βλ. Τρωιάνοσ, Ὁ «Ποινάλιος», 17-19· Πιτσάκης [ὄ.π. σημ. 1], 218-225.

30. Γιὰ τὴν ποινικὴ νομοθεσίᾳ σχετικὰ μὲ τὶς πράξεις ὁμοφυλοφιλίας στὸ ρωμαϊκὸ καὶ στὸ πρῶμο βυζαντινὸ δίκαιο, βλ. στὴν εἰδικὴ βιβλιογραφίᾳ τῆς σημ. 1. Κυρίως: Dalla, 5-131· Cantarella, passim· Τρωιάνοσ, Ὁ «Ποινάλιος», 16-17· ὁ ἴδιος, Homosexualität, 30-33· Πιτσάκης, 178-185.

31. Ἰσχύει καὶ ἐδῶ, πάντως, τὸ θεωρητικὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ προβλεπόμενη ἀπὸ τὸ τότε κείμενο (πρῶτου-στινιάνειο) δίκαιο ποινὴ γιὰ τὴν ἱεροσυλίᾳ εἶναι κεφαλικὴ, κυρίως θάνατος [Τρωιάνοσ, Ὁ «Ποινάλιος», 48-52] — γιὰ τὸ ρωμαϊκὸ δίκαιο ὑπάρχουν καὶ ἄλλες κεφαλικὲς ποινές: *Κεφαλικὴ καταδίκη ἐστίν ἡ θάνατον... ἐπάγουσα ἢ πολιτείας ἔκπτωσιν* (Βασιλικὰ 60.51.2 = Dig. 48.19.2)· *Τὰ κεφαλικά ἐπιτίμια θάνατον δηλοῦσι καὶ πολιτείας ἔκπτωσιν* (Βασιλικὰ 2.2.100 = Dig. 50.16.103· Ἀρμ. Παράρτ. 3.22)· *Ἐσχάτη τιμωρία ἐστίν... καὶ τὸ μεταλλισθῆναι καὶ περιορισθῆναι, ταῦτα γὰρ πλησιάζει καὶ μιμεῖται θάνατον* (Βασιλικὰ 60.51.26 = Dig. 48.19.28). Ἐπομένως θὰ ἦταν καὶ ἐδῶ ἐπιτρεπόμενος ὁ μετριάσμός της σὲ ἀκρωτηριασμό. Ἀλλὰ βέβαια στὴν πραγματικότητι εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανο νὰ ἐλήφθη καθ' οἷονδήποτε τρόπο ὑπ' ὄψιν τὸ στοιχείο αὐτὸ στὴν ὑποτιθέμενη ἀπάντησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ· καὶ φυσικὰ αὐτὸ δὲν θὰ ἄλλαζε καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ παραδείγματος τῆς χειροκοπίας, εὐλογησ, κατὰ τὸν Ἰουστινιανό, ποινῆς κατὰ τῶν ἱεροσύλων, ὡς ποινῆς-κατόπτρου.

λειτουργία τῶν *ποινῶν-κάτοπτρο*, ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τοῦ ἐπισήμου ποινικοῦ δικαίου, μποροῦμε νὰ ἀνιχνεύσουμε μέσα ἀπὸ τὶς πηγὲς τῆς βυζαντινῆς νομικῆς ἱστορίας.

Εἶδαμε ὅτι στὸ ποινικὸ δίκαιο τῆς *Ἐκλογῆς* καὶ ἐν συνεχείᾳ τῶν Μακεδόνων προβλέπεται ἡ *ποινῆ-κάτοπτρο* τῆς χειροκόπησης γιὰ τὸ ἔγκλημα τῆς παραχαράξεως νομίματος. Ἐν τούτοις σὲ μία μόνον ἀπὸ τὶς σωζόμενες μεταγενέστερες ἰδιωτικὲς ἐπεξεργασίαι τῆς *Ἐκλογῆς*, τὴν λεγομένην *Ecloga Privata Aucta*, ἡ ἴδια ποινὴ προβλέπεται καὶ γιὰ τὸ (συγγενὲς) ἔγκλημα τῆς πλαστογραφίας — γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν ὑπάρχει συγκεκριμένη πρόβλεψη στὴν *Ἐκλογή* (οὔτε στὰ ἐγχειρίδια τῶν Μακεδόνων): *οἱ πλαστογράφοι χειροκοπείσθωσαν*³². Εἶναι ἄραγε μία ρύθμιση ποὺ πιθανῶς θὰ εἶχε προταθῆ, γιὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ κενοῦ, ἐνδεχομένως στὸ *Ἐκλογάδιον* ἢ *Ecloga Aucta* (καὶ ἡ ὁποία δὲν μᾶς ἔχει περιέλθει, στὸ τμῆμα τοῦ *ποιναλίου* τοῦ *Ἐκλογαδίου* ποὺ ἔχει διασωθῆ), ὅπως ἔχει ὑποτεθῆ³³; ἢ πρόκειται ἀπλῶς γιὰ φιλολογικὸ ἀτύχημα, ὅπου ἡ ποινὴ θὰ εἶχε μεταφερθῆ μηχανικὰ, ἀπὸ ἀντιγραφικὸ σφάλμα, ἀπὸ τὴν ἀμέσως προηγούμενη διάταξη, ποὺ ἀφορᾷ ἀκριβῶς τοὺς παραχαράκτες, γιὰ τοὺς ὁποίους, ὅπως εἶδαμε, πράγματι προβλεπόταν; Εἶναι ὅμως ἐξ ἴσου δυνατόν νὰ πρόκειται γιὰ προσωπικὴ πρωτοβουλία τῶν ἴδιων τῶν συντακτῶν τῆς *Ecloga Privata Aucta* γιὰ νὰ συμπληρώσουν τὸ νομοθετικὸ κενὸ τῆς *Ἐκλογῆς* ὡς πρὸς τοὺς πλαστογράφους, μὲ μία *ποινῆ-κάτοπτρο* ἀνάλογη πρὸς τὴν προβλεπομένη γιὰ τὸ συγγενὲς ἔγκλημα τῆς παραχαράξεως, εὐλογοφανῆ μέσα στὸ σύστημα τῶν ποινικῶν διατάξεων τῆς *Ἐκλογῆς* καὶ σύμφωνη μὲ τὴν κοινὴ ἀντίληψη γιὰ τὶς *ποινὲς-κάτοπτρο*. Ἀνεξάρτητα ὅμως καὶ ἀπὸ αὐτό, δὲν ἔχω καμμία ἀμφιβολία, ὅπως ἔχω γράψει ἀλλοῦ³⁴, ὅτι μέσα στοὺς βυζαντινοὺς αἰῶνες κάποιοι ἄνθρωποι θὰ ἔχασαν πράγματι (τοὐλάχιστον) τὸ χέρι τους γιὰ τὴν θὰ κρίθηκαν ἔνοχοι πλαστογραφίας, ἰδίως ὅταν θὰ ἐπρόκειτο γιὰ πλαστογράφηση αὐτοκρατορικῶν ἢ ἄλλων ἐπισήμων ἐγγράφων — σὲ αὐθαίρετη, βέβαια, ἐφαρμογὴ τῆς ἀντιλήψεως περὶ *ποινῆς-κατόπτρου*. Φυσικὰ, καὶ στὴν περίπτωσι τῆς πλαστογραφίας, ὅπως καὶ σὲ ἐκείνη τῆς παραχαράξεως, λόγῳ τῆς εἰδικῆς «καλλιτεχνικῆς» ἐπιδεξιότητος ποὺ ἀπαιτεῖται, ἡ συνδρομὴ τοῦ στοιχείου τῆς εἰδικῆς προλήψεως στὴν τυχὸν ἐπιβολὴ τέτοιας ποινῆς, καὶ στοὺς πλαστογράφους, θὰ ἦταν ἰδιαίτερα ἰσχυρὰ. Δὲν ἔχουμε ὅμως σχετικὲς μαρτυρίες. Ὅταν ὁ Μιχαὴλ Γλυκάς, πολὺ ἀργότερα, διεκτραγωδεῖ τὴ ζωὴ στὶς φυλακὲς, στὸ πολὺ γνωστὸ ποίημά του, δὲν ἀφήνει νὰ νοηθῆ ποιά τύχη περιμένει τοὺς πλαστογράφους:

32. 17.45 (ἔκδ. Zachariá: Ζέπων, ζ', 45). — Γιὰ τὸ ἔγκλημα τῆς πλαστογραφίας στὸ Βυζάντιο: Σπ. Τρωιάνος, Περί τοῦ ἐγκλήματος τῆς πλαστογραφίας ἐν τῷ βυζαντινῷ δικαίῳ, *ΕΕΒΣ* 30-40 (1972-73), 181-200 ὁ ἴδιος, *Ὁ «Ποινάλιος»*, 103-104 Πιστάκης, Ἐγκλημα χωρὶς τιμωρία; Τὰ πλαστικά στὴ βυζαντινὴ ἱστορία [ἀνωτέρω σημ. 2]. Εἰδικὰ γιὰ τὴ «διάταξη» τῆς *Ecloga Privata Aucta*: Τρωιάνος, *Ὁ «Ποινάλιος»*, ὁ.π. καὶ Πιστάκης, 346-347.

33. Τρωιάνος, *Ὁ «Ποινάλιος»*, 104 καὶ σημ. 15.

34. Πιστάκης, ὁ.π., 347-348.

*Ἄλλοι τὰς χεῖρας ἔφερον σιδήρῳ δεδεμένους
ὡς χεῖρα μιμησάμενοι τὴν βασιλικωτάτην
καὶ τολμηρῶς ὑπογραφαῖς χρυσάμενοι κοκκίναις*³⁵.

Ἐν τούτοις ἡ διατύπωση δὲν μοῦ δημιουργεῖ τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶναι ἄνθρωποι ποῦ περιμένουν ἀκρωτηριασμό: εἶναι σιδηροδέσμοι, καὶ αὐτὸ τοῦς φαίνεται ἥδη ἄρκετὸ κακό. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ δὲν σημαίνει τίποτε: καὶ ὁ ἴδιος ὁ Γλυκᾶς γιὰ τὴ φυλακὴ παραπονεῖται — καὶ ὅμως τοῦ ἐπιφύλασσόταν τελικὰ ἡ τύφλωση (ἂν πράγματι τέτοια ποινὴ τοῦ ἐπεβλήθη).

Τὴν ἴδια *ποινὴ-κάτοπτρο* τῆς παραχαράξεως, τὴ χειροκόπηση, εἶδαμε ὅτι ἐπεκτείνει τὸ Ἐπαρχικὸν Βιβλίον καὶ σὲ συναφεῖς ἐγκληματικές δραστηριότητες: τὴν ξέση ἢ κιβδηλία νομισμάτων καὶ ἄλλα ἐγκλήματα περὶ τὸ νόμισμα, τὴν ἀπάτη τῶν ἐμπόρων περὶ τὴν περιεκτικότητα εἰδῶν σὲ πολυτίμο μέταλλο, τὴν παραβίαση διατάξεων περὶ τὸ κρατικὸ μονοπώλιο (ἐμπόριο μετάξης), ἀκόμη καὶ σὲ ἐκείνη τὴν περιέργη περίπτωσι τῶν σακκουλαρίων. Καὶ ἐδῶ ὅμως ἡ πρόβλεψη τῆς *ποινῆς-κατόπτρου* ἐνδέχεται νὰ ἔχει προέλθει *ἐκ τῶν κάτω*, ἂν, ὅπως ἔχει ὑποτεθῆ, πρόκειται γιὰ διατάξεις ἐθιμικῆς μᾶλλον προελεύσεως, ποῦ μετὰ ἀπὸ σχετικὴ ἐπεξεργασία κωδικοποιήθηκαν³⁶. Φυσικά, στὶς ἀρχικὲς τοῦλάχιστον ἐφαρμογές, εἶναι προφανῆ καὶ ἐδῶ ἡ παρουσία τοῦ στοιχείου τῆς εἰδικῆς προλήψεως.

Ὅταν ὁ νικητὴς τοῦ στόλου τῶν Ἀράβων πατρικίος Νικήτας Ὁρῶφας ἐπιβάλλει τὴ γνωστὴ φρικτὴ μεταχείριση στοὺς ἐξωμότες χριστιανοὺς ποῦ εἶχαν συμπολεμήσει μὲ τοὺς ἐχθροὺς του, ἐπικαλεῖται μία λογικὴ *ποινῆς-κατόπτρου*³⁷. Τοὺς ἐπιβάλλει τὴν ἐκδορὰ — ἐξηγῶντας ὅτι τὸ δέρμα τοὺς πρέπει νὰ τοὺς ἀφαιρεθῆ, γιὰτὶ δὲν τοὺς ἀνήκει: μὲ τὴ βάπτισή τοὺς ἀνῆκε πλέον στὸν Χριστό, τὸν ὁποῖο ὅμως ἐν τῷ μεταξὺ ἀρνήθηκαν, καὶ ἔτσι δὲν δικαιούνται πιά νὰ τὸ φέρουν: *Τοὺς μὲν τὴν τῆς σαρκὸς δορὰν ἀφαιρούμενος, καὶ μᾶλλον τοὺς ἀρνησαμένους τὸ βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ, τοῦτο παρ' αὐτῶν ἀφαιρεῖσθαι λέγων, καὶ οὐδὲν ἴδιον.* Ἄλλως, πρόκειται γιὰ «τιμωρία» τοῦ δέρματος ποῦ «ἀμάρτησε» εἶχε δεχθῆ τὸ βάπτισμα καὶ τὸ «ἀρνήθηκε». Βεβαίως δὲν πρόκειται ἐδῶ κατ' ἀκρίβειαν

35. Στίχοι οὓς ἔγραψε καθ' ὃν κατεσχέθη καιρόν, στίχ. 501-503: ἔκδ. Εὐδ. Τσολάκης, Θεσσαλονίκη 1959, 20 = Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, I, 34.

36. Τρωιάνος, Οἱ ποινές, 34-35 καὶ σημ. 35, ὅπου ἀναφορὰ στὶς διάφορες ἀπόψεις σχετικὰ μὲ τὸν νομικὸ χαρακτῆρα τοῦ Ἐπαρχικοῦ Βιβλίου. Ἐν τούτοις, καίτοι δὲν μπορεῖ νὰ ἀμφισβητηθῆ στὸ Βυζάντιο ἡ ἐθιμικὴ διαμόρφωση καὶ ποινικοῦ, δικαίου, ἡ ὁποία μάλιστα πρέπει νὰ ὑπῆρξε εὐρεία, δὲν βλέπω πῶς ποινικὲς διατάξεις, τέτοιου μάλιστα περιεχομένου, μπορεῖ νὰ εἶχαν ἀποτελέσει «ἐσωτερικὲς διατάξεις διαφόρων ἐπαγγελματικῶν σωματείων... ἐθιμικῆς περισσότερο προελεύσεως, ποῦ μετὰ ἀπὸ συνολικὴ ἐπεξεργασία κωδικοποιήθηκαν» ἢ ἔννοια εἶναι προφανῶς ὅτι οἱ «ἐσωτερικὲς» αὐτὲς διατάξεις εἶχαν εἰσαχθῆ νομοθετικὰ καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν κωδικοποίησίν τοὺς.

37. Σκυλίτσης, 153-154 (Thurn)· Συνεχιστὴς Θεοφάνους, 300-301 (ἔκδ. Βόννης). Βλ. τὴν εἰδικὴ μελέτη τοῦ Γ. Πουλλῆ, Ἡ στάσις τοῦ Νικήτα Ὁρῶφας πρὸς τοὺς ἐξωμότες: ἐπιβολὴ ποινῆς ἢ αὐθαίρετη πράξις τοῦ νικητῆ; *Ἱ Πανελληνίον Ἱστορικὸν Συνέδριον. Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1989, 27-39.

για ποινή: είναι άπλως ή εν πολέμῳ αὐθαιρεσία, ή ἀπάνθρωπη μεταχείριση τῶν ήττημένων ἀπὸ τὸν νικητῆ, ὅπως σὲ κάθε ἐποχή καί, δυστυχῶς, σὲ κάθε κοινωνία καί ή φράση τοῦ Ὁροῦφα δὲν ἀποτελεῖ τὴν νομική δικαιολόγηση τῆς πράξης του (πάντως, μὴ τὸ ξεχνοῦμε: γιὰ τὴν ἀποστασία τὸ κοινὸ ποινικὸ δίκαιο προέβλεπε πράγματι θανατικὴ ποινή, χωρὶς βέβαια τέτοιον ἐξιδιασμένον τρόπο ἐκτελέσεως)³⁸, ἀλλὰ ἐκδήλωση τοῦ συνήθους σὲ τέτοιες περιπτώσεις μαύρου «χιούμορ» τοῦ ἰσχυροῦ, πού ἀπολαμβάνει τὸ ἔργο του. Ἡ λογικὴ ὅμως πού χρησιμοποιεῖ εἶναι ή λαϊκὴ λογικὴ τῆς *ποινῆς-κατόπτρου*. (Τὸ ἴδιο περίπου καί ὅταν ὁ Ὁροῦφας ἐμβάλλει τοὺς ήττημένους ἐξωμότες σὲ καυτὴ πίσσα ἕνα εἶδος ἀπαισίου «κατόπτρου» τοῦ βαπτίσματος ἐκείνου, τὸ ὁποῖο εἶχαν ἀρνηθῆ ἐπιλέγοντας ἀντ' αὐτοῦ τὸν *ζόφο* τῆς ἀπιστίας: *τοῦ ἰδίου αὐτοῖς μεταδιδόναι βαπτίσματος ἔλεγε, τοῦ ἐπωδύνου καὶ ζοφεροῦ*. Πρόκειται ἐδῶ, ὅπως ἦδη μνημονεύσαμε εἰσαγωγικά, γιὰ μία ἰδιάζουσα μορφή ἀναποδοτικῆς ποινῆς, πού ἀνήκει στὸν χῶρο κυρίως τῆς λαϊκῆς ποινικῆς δικαιοσύνης, μεταξύ τῆς καθ' ἑαυτὸ ταυτοπαθείας καί τῆς *ποινῆς-κατόπτρου*, πλησιέστερης πάντως πρὸς τὴν πρώτη: ή ποινὴ συνίσταται στὴν ἐπιβολὴ στὸν κατὰδικο μίᾱς μεταχείρισης πού ἀναπαριστᾶ, κατὰ τρόπο ὑπερβολικά, καί μακάβρια, μεγεθυμένο, κάτι ἀπὸ τὸ ἐγκλημά του: ἐδῶ, τὴν ἀπόρριψη τοῦ βαπτίσματος.)

Καὶ θυμόμαστε τὴν ἐξαιρετὴ ἐκείνη δέσποινα τῆς ἀλβανικῆς Κολωνίας, πού συλλαμβάνει τὸν καθ' ὑποτροπὴν κλέπτη ὑπηρέτη της καί τὸν παραδίδει στοὺς ἀνθρώπους της, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καί *ἐξεκόπη κατ' ἄμφω τὸ χεῖρε· μή τινος δὲ παρακολουθήσασης ἐπιμελείας, ὥστε τὰς τομάς ἰαθῆναι, τὸν βίον ἐντεῦθεν ὁ ἄθλιος ἀπέστρεψε*. Καὶ ἀκολουθῶς ή εὐσεβῆς αὐτὴ κυρία ἔρχεται πεζῆ, ἔξι ἡμερῶν δρόμο, ἀπὸ τὸ χωριὸ της στὴν Ἀχρίδα, τὸ 1219, γιὰ νὰ ἐξαγορεύσει τὶς ἁμαρτίες της στὸν Δημήτριο Χωματιανὸ καί λαμβάνει τὴν ἄφεση μὲ ἐπιτίμιο πενταετοῦς ἀποκῆς ἀπὸ τὴ θεία κοινωνία καί αὐστηρῆς τήρησης τῶν προβλεπομένων νηστειῶν. Ἡ διατύπωση τὴν ὁποία χρησιμοποιεῖ ὁ σοφὸς κανονολόγος γιὰ νὰ περιγράψει τὴν πράξη εἶναι, γιὰ τὶς δικές μας ἀντιλήψεις, ἐξοργιστικὰ ἄνετη: *δεῖν ἔγνω αὐτὴ τε ή κυρία τοῦ οἴκου καὶ πάντες οἱ ὑπ' αὐτὴν τὸν τοιοῦτον ἀκρωτηριάσαι εἰς τινὰ μέρη τοῦ σώματος καὶ οὕτω ῥυσθῆναι τῆς ἐπηρείας αὐτοῦ...* (καὶ εἶδαμε ὅτι ὁ ἴδιος μεγάλος κανονολόγος, ἐνῶ περιγράφει τὴ φρικαλεόπτα αὐτὴ, δὲν θὰ ἀφήσει τὴν εὐκαιρία νὰ χρησιμοποιήσει, ἀτικώτατα, καί τὸν δικὸ ἀριθμό): *τὸ ἴδιο ἐξοργιστικὸς μᾶς φαίνεται καί ὁ τίτλος πού φέρει τὸ θέμα αὐτὸ στὴ συλλογὴ τῶν ἀποφάσεων τοῦ Χωματιανοῦ: Περὶ τῶν διὰ σωφρονισμὸν ἀκρωτηριαζόντων, καὶ εἰ συμβῆ ἐκ τοιαύτης αἰτίας τινὰ ἀποθανεῖν...*³⁹

38. *Εἰσ.* 40.35 = *Πρ. Ν.* 39.33 = Ἄρμ. 6.2.4. Γιὰ τὸ ἐγκλημα καί τὴν ποινικὴ του ἀντιμετώπιση, βλ. Τρωιάνος, Ὁ «Ποινάλιος», 45-48.

39. Ἔκδ. J.-B. Pitra, *Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi parata*, VI: *Iuris ecclesiastici Graecorum selecta paralipomena*, Παρίσι-Ρώμη 1891, σι. 529-532 ἀρ. 129. Φυσικὰ οὐδεὶς λόγος, στὴν αὐθαίρετη αὐτὴ ἀπονομὴ «οἰκειακῆς» δικαιοσύνης, γιὰ τὴ νομοθετικὴ ἀπαγόρευση τῆς ἀποκοπῆς δύο ἄκρων.

Σε μία συλλογή *ποιναλία τῶν ἐγκληματικῶν κεφαλαίων* πού περιέχεται στήν περίφημη *Νομική Συναγωγή* τοῦ Δοσιθέου (1680), προερχομένη, ὅπως δέχονται οἱ ἐκδότες της, «ἀπό ἕνα νομοκάνονα τοῦ ΙΓ΄ αἰώνα», περιλαμβάνονται ποινικές διατάξεις κυρίως ἀπό τήν *Ἐκλογή* καί τήν Appendix της (μία διάταξη καί ἀπό τήν *Μεγάλην Σύνοψιν τῶν Βασιλικῶν*): ἔχει παρεμβληθῆ ὅμως καί μία *διάταξη* ἄγνωστης προέλευσης, ἀλλά καί ἀδιάνγνωστου ἀκόμη περιεχομένου: *Εἴ τις ἐνασελγαίνει γλώττη, λαμπουδιζέσθω· τὸ δὲ μετὰ μικροῦ ἢ μεγάλου λαμπουδιστηρίου, τοῦ δικαστοῦ ἐστὶν ἀποφαίνεσθα*⁴⁰. Γιὰ τὸ τί περίπου εἶναι τὸ *ἐνασελγαίνειν γλώττη*, συγγενὲς ἀλλὰ κυριολεκτικώτερο ἐκείνου τοῦ ὁ *χειλέσιν μιανθεῖς* τοῦ περίφημου κανόνα 70 τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὑπάρχουν, ὅπως ξέρουμε, γραφικώτατα καί παραστατικώτατα, ἂν καί ἀλληλοαντικρούμενα, σχόλια τῶν βυζαντινῶν κανονολόγων, κυρίως ἐκεῖνο τοῦ Βαλσαμῶνος⁴¹. Ἀλλὰ τὸ *λαμπουδίεσθαι* καί τὸ *λαμπουδιστήριον*, «ἄθυσάριστα ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς λεξικοῖς», πιθανῶς *λέξεις-ἅπαξ* (γνωρίζουμε ὅμως, πάλι ἀπὸ νομικὲς πηγές, τὸ κύριο ὄνομα Λαμπούδιος)⁴², ἀναζητοῦνται ἀκόμη. Δὲν ξέρω τί ἀκριβῶς ἔκαναν στὴ γλῶσσα καὶ στὰ χεῖλη τοῦ *ἐνασελγαίνοντος*, εἴτε μὲ τὸ μέγα εἴτε μὲ τὸ μικρὸν *λαμπουδιστήριον*, κάτι ἀσφαλῶς ὄχι πολὺ εὐχάριστο· ἀλλὰ δὲν ἔχω καμμία ἀμφιβολία ὅτι ἔχουμε καί ἐδῶ μία *ποινῆ-κάτοπτρο* λαϊκῆς ἐθιμικῆς προέλευσης. («Ὅπως τυπικὴ *ποινῆ-κάτοπτρο*, πάλι γιὰ τὴ γλῶσσα, ἀλλὰ πολὺ ἐλαφρότερη ἀσφαλῶς, εἶναι ἡ ἀπειλούμενη στὸν κῶρο τοῦ οἰκογενειακοῦ σωφρονισμοῦ γιὰ τὶς ὑποτιθέμενες παιδικὲς βωμολοχίες: *θὰ σοῦ βάλω πιπέρι...*). Ἄς θυμηθοῦμε, γιὰ τοὺς πάσης φύσεως *ἐνασελγαίνοντας*, καί πάλι τὶς παραστάσεις τῶν κολασμένων στὴ Μέλλουσα Κρίση, ὅπου τὰ γεννητικὰ ὄργανα τῶν ἐνόχων καίονται (*λαμπουδίζονται*;) μὲ πυρακτωμένες λαβίδες ἢ μὲ τὴ χρῆση ἀναμμένων ἀνθράκων κλπ.

*

Ἔτσι, ἀντίθετα πρὸς τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη, πού εὐρέως προσφεύγει στὴν *ποινῆ-κάτοπτρο* ἢ τὴν ἀποδέχεται, ἡ ἐπίσημη ποινικὴ νομοθετικὴ ἀντίληψη στὸ Βυζάντιο δὲν κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς *ποινῆς-κάτοπτρου*, τὸ ἔχει ἐπισημάνει ὁ Σπ. Τρωιάνος, ἐπιμένοντας, στὶς περιπτώσεις τῶν ἀκρωτηριασμῶν, ἀκόμη καί τῆς μορφῆς αὐτῆς, στὴν εἰδικὴ πρόληψη ὡς κυρίαρχη ἰδέα⁴³.

40. Δ. Ἀποστολόπουλος - Π. Μιχαηλάρης, *Ἡ Νομικὴ Συναγωγή τοῦ Δοσιθέου: μία πηγή καὶ ἕνα τεκμήριο*, Α΄, Ἀθήνα 1987, 63 (ἀρ. 2. 1β). Γιὰ τὸν νομοκάνονα αὐτὸν τοῦ 13ου αἰ., βλ. τώρα: Δ. Ἀποστολόπουλος, *Ἀνάγλυφα μιᾶς τέχνης νομικῆς. Βυζαντινὸ δίκαιο καὶ μεταβυζαντινὴ «νομοθεσία»*, Ἀθήνα 1999, 196-199.

41. Ράλλης - Ποιτῆς, Δ΄, 228-230.

42. Grumel - Darroutès, *Les Regestes*, ἀρ. 847 Ἀλεξίου τοῦ Στουδίτου (1025-1043): *Λαμπούδιος οὗτος...* (Ράλλης - Ποιτῆς, Ε΄, 92-93).

43. Οἱ ποινές, 33. - Τὸ ἴδιο συμπέρασμα μπορεῖ νὰ ἀντιληθῆ καί ἀπὸ ἄλλα ποινικὰ συστήματα, πού κατάγονται ἀπὸ τὸ βυζαντινὸ, κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τὸν σερβικὸ κώδικα τοῦ Στεφάνου Dušan· βλ. πρόσφατα: Σπ.

Τὸ τυπικὸ παράδειγμα ποῦ ὑποδεικνύει εἶναι ἡ περίπτωση τῶν ἐγκλημάτων περὶ τὴ γενετήσια ζωή⁴⁴. Μὲ τὴ μοναδικὴ ἐξαιρέση, ὅπως εἶδαμε, τῆς καυλοτομίας ποῦ προβλέπεται ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸ ἐγκλημα τῆς κτηνοβασίας, ἡ τυπικὴ βυζαντινὴ ποινὴ γιὰ τὰ ἐγκλήματα αὐτῆς τῆς κατηγορίας (ὅταν βέβαια ἡ προβλεπόμενη ποινὴ εἶναι ἀκρωτηριασμός καὶ ὄχι θανατικὴ ἢ ἄλλης μορφῆς ποινῆ, σωματικὴ ἢ μὴ) δὲν εἶναι *ποινὴ-κάτοπτρο*, δὲν εἶναι ἀκρωτηριασμός τῶν γεννητικῶν ὀργάνων —ὅπως ἴσως θὰ ἀνέμενε κανεῖς—, ἀλλὰ ἡ ἀποκοπὴ τῆς ρινός⁴⁵. Σαφῆς ἀντίληψη εἰδικῆς προλήψεως: ὁ ἄνδρας ἢ ἡ γυναῖκα, τῶν ὁποίων παραμορφώνεται τὸ πρόσωπο καὶ πιθανώτατα καθίσταται ἀποκρουστικὸ, μὲ τὴν ἀποκοπὴ τῆς μύτης, ἐλάχιστα θὰ ἔχει πιά τὴ δυνατότητα νὰ εἶναι ἐπιθυμητὸς ἐραστής, ὥστε νὰ ἔχει τὴν εὐκαιρίαν π.χ. νὰ ἀποπλανήσῃ καὶ πάλι κάποιον ἢ νὰ τὸν παρασύρῃ στὴ μοιχεία. Πολὺ δικαιολογημένα ὁ Τρωιάνος ἀντιμετωπίζει μὲ σκεπτικισμό τὴν ἰδέαν ὅτι ἀκόμη καὶ ἐδῶ ἔχουμε ἓνα εἶδος *ποινῆς-κάτοπτρου*, ἰδέαν ποῦ βασίζεται στὸ δεδομένο ὅτι τόσο σὲ πρωτόγονες κοινωνίες, ὅσο καὶ σὲ ἀρχαίους ἀνατολικούς λαϊκοὺς (ἴσως στοὺς Ἀσσυρίους, ὅπου ἀπαντοῦν ἀνάλογες διατάξεις)⁴⁶, ὅπως καὶ σὲ ὠρισμένες λαϊκῆς ἀντιλήψεις, ἡ μύτη φαίνεται νὰ ἐπιτελεῖ ἐνίοτε λειτουργία γενετισμοῦ (φαλλικοῦ) συμβόλου ἢ ὑποκαταστάτου. Οἱ δικές μου μάλιστα ἐπιφυλάξεις γιὰ τέτοιες ἀναγωγές εἶναι ἐν προκειμένῳ μεγαλύτερες ἀπὸ τὶς δικές του. Θὰ πρέπει, νομίζω, νὰ ἐμμένουμε στὴν ἰδέαν τῆς εἰδικῆς προλήψεως ὡς κυρίαρχη ἀντίληψη.

Τρωιάνος - S. Šarkić, Ὁ κώδικας τοῦ Στεφάνου Δουσάν καὶ τὸ βυζαντινὸ δίκαιο, *Βυζάντιο καὶ Σερβία κατὰ τὸν 14^ο αἰῶνα*, Ἀθήνα 1996, 248-256, κυρίως 250-253. Παρὰ τὶς ἀξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις (τρόποι ἐκτέλεσης τῆς θανατικῆς ποινῆς, σωρευτικῆς ποινῆς ἀκρωτηριασμοῦ), ἡ λογικὴ ὡς πρὸς τὶς *ποινῆς-κάτοπτρο* εἶναι ἀντιστοιχία πρὸς τὴ βυζαντινὴ, καὶ μάλιστα (λόγῳ καὶ τῆς ἀπειλῆς σωρευτικῶν ἀκρωτηριασμῶν) ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴν πράξη, γιὰ τὴν ὁποία ἐπιβάλλεται ἡ ποινὴ καὶ στὸ ἀφαιρούμενο μέλος τοῦ σώματος εἶναι τελικὰ ἐδῶ καλύτερη ἀπὸ ὅ,τι στὸ κυρίως βυζαντινὸ δίκαιο: Τρωιάνος - Šarkić, 253. Ἀλλὰ ἡ ἐντόπιση τοῦ θέματός μας στὸν *ἐλληνικὸ μεσαιωνικὸ κῶρο* δὲν ἐπιτρέπει τὴν περαιτέρω ἐπέκτασιν στὴν ἀνάλυση αὐτῆ.

44. Γιὰ τὰ ἐγκλήματα αὐτά, βλ. τώρα εἰδικά: Σπ. Τρωιάνος, Ἔρωσ καὶ νόμος στὸ Βυζάντιο, *Ἔγκλημα καὶ τιμωρία στὸ Βυζάντιο*, 173-201.

45. Ἐκλ. 17.23-28 καὶ 30-34· *Εἰς*. 40.59, 45, 60, 51-55, 61 = *Πρ. Ν.* 39.62, 40, 63, 45, 64, 66-69 = Ἀρμ. 6.3.3, 6.7.1, 6.3.4, 6.2.19, 6.2.26, 6.3.6, 6.3.9-10, 6.4.1. Γιὰ τὰ ἀντίστοιχα ἐγκλήματα καὶ τὴν ποινικὴ τους ἀντιμετώπιση, βλ. Τρωιάνος, Ὁ «Ποινάγιος», 70-91 (μοιχεία, πορνεία, φθορὰ παρθένου), 29-36 (αἰμομξία)· πρβλ. καὶ τώρα καὶ ὁ ἴδιος, Ἔρωσ καὶ νόμος, ὁ.π.

46. G. Gardascia, *Les lois assyriennes*, Παρίσι 1969, 119-122· G. R. Driver - J. C. Miles, *The Assyrian Laws*, Ὁξφόρδη 1935 (Aalen 21975), 46-48 (τὸ κείμενον αὐτόθι, 388-389 § 15): ἡ ποινὴ ἐπὶ μοιχείας ἐπιβάλλεται στὴ γυναῖκα ἀπὸ τὸν σύζυγον· ὁ συνένοχος τῆς εὐνουκίσεως καὶ ὑφίσταται γενικὴ παραμόρφωσις τοῦ προσώπου. Ἐπομένως καὶ ἐδῶ, παρὰ τὴν παρουσία στὴν περίπτωσιν τοῦ εὐνουκισμοῦ καὶ τοῦ στοιχείου τῆς *ποινῆς-κάτοπτρου*, τὸ κυρίαρχον στοιχεῖον εἶναι ἡ εἰδικὴ πρόληψις, ὅπως ἔχει δεχθῆ καὶ ὁ Τρωιάνος, Οἱ ποινές, 34 καὶ σημ. 66-67. Ἡ γυναῖκα, καθισταμένη μὲ τὴν παραμόρφωσίν της ἀποκρουστικὴ γιὰ τὸν ἄνδρα τῆς, πιθανῶς ὑποβιβάζεται σὲ τάξη δούλης: Driver - Miles, 27, 48. [Τώρα βλ. καὶ: S. Lafont, *Femmes, Droit et Justice dans l'Antiquité orientale*, Fribourg-Göttingen 1999, 82-85 καὶ passim].

Πάντως ἡ ἐπιβολὴ *ποινῆς-κατόπτρου* ὑπὸ τὴν τυπικὴ ἔννοια θὰ ἦταν, οὕτως ἢ ἄλλως, ἐξαιρετικὰ προβληματικὴ στὶς περιπτώσεις αὐτές:

α) Ἐχει πρῶτα πρῶτα ἐπισημανθῆ ἡ τεχνικὴ ἀδυναμία ἐπιβολῆς τῆς ποινῆς αὐτῆς (ἀκρωτηριασμοῦ τῶν γεννητικῶν ὀργάνων) σὲ γυναῖκες — ἂν δὲν θέλουμε νὰ φθάσουμε σὲ ἐντελῶς ἐξεζητημένες κατασκευές (γυναικειάς περιτομῆς ἢ γυναικείου εὐνουσι-σμοῦ), οἰκειῆς ἴσως, σὲ ὠρισμένες ἀνατολικές ἢ ἀφρικανικὲς κοινωνίες (ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ, κατ' ἀρχὴν, χωρὶς τὸν χαρακτῆρα *ποινῆς-κατόπτρου*), ἀλλὰ ἐντελῶς ἄγνωστες στὴν ἑλληνορρωμαϊκὴ καὶ τὴ βυζαντινὴ πρακτικὴ.

β) Τὸ δεῦτερο πρόβλημα —καὶ ἂν ἀκόμη θέλαμε νὰ περιορίσουμε τὴν ἐπιβολὴ *ποινῆς-κατόπτρου* στοὺς ἄνδρες— εἶναι ὅτι ἡ ἀποτομὴ τοῦ πέους, μὲ τὶς ἐπικρατοῦσες τότε ἱατρικὲς συνθῆκες, μὲ τὴν ὑπερβολικὴ αἱμορραγία τὴν ὁποία προκαλεῖ καὶ μὲ τὴν ἀδυναμία διακοπῆς τῆς χωρὶς τὴν καταστροφὴ ζωτικῶν λειτουργιῶν τοῦ ὄργανισμοῦ, πού δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ ἢ κατὰ διαφορετικὸ τρόπο διοχετεύσῃ τους (ἢ ἄλλως, μὲ τὶς ραγδαῖες λειτουργικὲς συνέπειες πού θὰ ἐπέφερε), θὰ ἐσῆμαινε, ὄχι μόνον στὶς περισσότερες περιπτώσεις, ἀλλὰ μᾶλλον μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα, τὴν ἐπέλευση τοῦ θανάτου. Δὲν θὰ εἶχαμε μία *ποινή-κάτοπτρο* ἀκρωτηριασμοῦ, ἀλλὰ μία θανατικὴ καταδίκη, μὲ ἐξιδιασμένο τρόπο ἐκτελέσεως. Ξέρουμε ὅτι αὐτὸ ἀκριβῶς συνέβη γενικὰ στὴν περίπτωσι τῶν αὐθαιρέτων καυλοκοπήσεων πού ἐπέβαλε ὁ Ἰουστινιανὸς στοὺς ὑποτιθέμενους «παιδεραστὲς» του, κατὰ τὴ σύμφωνη μαρτυρία τῶν ἱστορικῶν: *καὶ καυλοτομηθέντες ἀπέθανον* (Μαλάλας): *καὶ οὕτω... οἰκτρῶς ἐτελεύτησαν* (Γεώργιος Μοναχός): *οἱ ἐκτιμηθέντες... οἰκτρῶς ἐτελεύτησαν* (Κεδρηνός). Σὲ σημεῖο ὥστε ὁ Ἰουστινιανός, στὶς περιπτώσεις προφανῶς πού δὲν ἐπεδίωκε συγκεκριμένα τὴ θανάτωση, νὰ εἰσαγάγει ἄλλου εἴδους αὐθαίρετη *ποινή-κάτοπτρο*: τὸν βασανισμό ἀπλῶς τοῦ ὀργάνου ἀντὶ τῆς ἀποτομῆς του: *τούς μὲν καυλοτομεῖσθαι, τῶν δὲ καλάμους ὄξεις ἐμβάλλεσθαι εἰς τοὺς πόρους τῶν αἰδοίων αὐτῶν, καὶ οὕτω κατὰ τὴν ἀγορὰν γυμνοὺς θριαμβεύεσθαι* (Γεώργιος Μοναχός - Κεδρηνός): *βασανίζεται πικρῶς καὶ ἐξορίζεται*, μᾶς λέγει ὁ Μαλάλας γιὰ τὸν Ρόδου Ἡσαΐα, καὶ ἐννοεῖ προφανῶς τὸ εἶδος τοῦ βασανισμοῦ πού εἶδαμε, ἐνῶ ὁ Διοσπόλεως Ἀλέξανδρος *καυλοτομεῖται* — καὶ προφανῶς ἀποθνήσκει.

Ἡ κτηνοβασία, ἡ μόνη πράξι τοῦ κύκλου αὐτοῦ πού τιμωρεῖται μὲ τὴν *ποινή-κάτοπτρο* τῆς καυλοτομίας, ἔχει τὶς ἰδιομορφίες τῆς, πού αἰτιολογοῦν καὶ τὴν ἰδιομορφία τῆς ποινῆς:

α) Ἐδῶ, κατ' ἀρχὴν, ἡ παραβίασι τῆς φύσεως, ἡ *κτηνωδία*, *bestialitas*, εἶναι ἀπόλυτη: ἡ προσβολὴ τῆς φυσικῆς τάξης εἶναι, ὑποτίθεται, ὑπέρτερη ἀπὸ ὅ,τι σὲ ὁποιαδήποτε ἄλλη μορφή ἀσελγείας ἢ γενετήσιας διαστρωφῆς, ἀφοῦ παραβιάζεται ἡ ἀνθρώπινη φύσις, ἡ ἰδιαιτερότητα τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου, τὸ *κατ' εἰκόνα*. Ἡ ποινή λοιπὸν ἐδῶ μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ θάνατος — ἐπομένως καὶ ἡ καυλοτομία, ἔστω καὶ ἂν ὀδηγεῖ σχεδὸν ἀφεύκτως σ' αὐτόν. Ἄλλωστε στὶς βυζαντινὲς πηγὲς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ

καὶ τοῦ κοσμικοῦ δικαίου συχνὰ ἢ κτηνοβασία ἐξετάζεται παράλληλα μὲ τὴν ὁμοφυλοφιλία, συχνὰ προκειμένου νὰ ἐξαρθῆ ἡ ἀπαξία τῆς τελευταίας⁴⁷· καὶ εἶδαμε ὅτι ἡ τυπικὴ ποινὴ γιὰ τὴν ὁμοφυλοφιλία στὸ βυζαντινὸ δίκαιο εἶναι ὁ θάνατος. Ἔτσι καὶ στὴν κτηνοβασία ὁ νομοθέτης ἐπιδιώκει ἢ, ἔστω, ἀποδέχεται ὡς ἰσχυρότατο ἐνδεχόμενο τὴ θανάτωση τοῦ ἐνόχου. Καὶ μάλιστα, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, ἡ ποινὴ ἐπιδιώκεται νὰ λειτουργήσῃ, στὴν περίπτωση τῆς κτηνοβασίας, ὡς ἐξιδιασμένος τρόπος ἐκτελέσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς (ὅπως τὴν εἶχε, πιθανώτατα, θελήσει καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ὅταν τὴν ἐπέβαλλε αὐθαίρετα στοὺς παιδεραστές) — τὸν ὁποῖο ὅμως ὁ βυζαντινὸς νομοθέτης δὲν θέλησε ποτέ, καὶ μετὰ τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, νὰ ἐπεκτείνει καὶ στὴν παιδεραστίαν, διατηρῶντας ἔτσι τὴν ἐντελῶς ἰδιαίτερη ἀντιμετώπιση τῆς πράξεως τῆς κτηνοβασίας. Ἐξ ἄλλου, ἢ, παρὰ τὸ Ἰουστινιάνειο προηγούμενο, μὴ ἐπέκταση τῆς καυλοτομίας στὴν παιδεραστίαν φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνει ὅτι ἡ ἰδέα τῆς *ποινῆς-κατόπτρου* δὲν ἔχει ἀποτελέσει τμήμα τῆς βασικῆς περὶ ποινῆς ἀντιλήψεως στὸ Βυζάντιο, καὶ ὅτι ἡ χρῆση τῆς, ἐκτὸς τῶν περιπτώσεων πού συνδυάζεται μὲ εἰδικὴ πρόληψη, ἔχει παραμείνει ἐξαιρετικὴ στὸ βυζαντινὸ ποινικὸ σύστημα.

β) Στὴν κτηνοβασία, ἄλλωστε, δὲν θὰ μπορούσε νὰ λειτουργήσῃ, κατὰ κανένα τρόπο, ὡς στοιχεῖο εἰδικῆς προλήψεως, ὅπως στὰ ἄλλα ἐγκλήματα περὶ τὴς γενετήσιες δραστηριότητες, ἢ ἀποτομῆ τῆς ρινὸς τοῦ δράστη: προφανῶς ἡ παραμόρφωση τοῦ προσώπου τοῦ δὲν θὰ ἦταν πιθανὸ ὅτι θὰ ἐνοχλοῦσε τὴν αἰσθητικὴν τοῦ τετράποδου ἢ δίποδου (οἱ πηγῆς ὁμιλοῦν καὶ γιὰ *κτηνοβασία*) ἐρωτικοῦ «συντρόφου» του, ὥστε νὰ παρεμποδισθῆ ἔτσι ἡ συνέχιση τῆς συγκεκριμένης δραστηριότητας. Ἀντίθετα μάλιστα, ἡ παραμόρφωση τοῦ δράστη, ἀποκλείοντας πλέον ἢ καθιστῶντας δυσχερέστερη τὴν ἀνέυρεση (ἐτεροφύλου ἢ ὁμοφύλου) συντρόφου στὸν κόσμον τῶν ἐλλόγων ζώων, μᾶλλον θὰ τὸν ἐξωθοῦσε νὰ τὸν ἀναζητήσει καὶ πάλι, κατὰ τὴν προηγούμενη συνήθειά του, στὸν κόσμον τῶν ἀλόγων (ἢ καὶ θὰ τὸν προέτρεπε στὴν τέλεση ἄλλων, βιαίων, ἐγκληματικῶν πράξεων).

Στὴν περίπτωση τῆς ποινῆς γιὰ τὴν κτηνοβασία ἀνακύπτει ἐκ τῶν πραγμάτων τὸ πρόβλημα πού θεωρητικὰ ἐθίξαμε ἥδη: τῆς ποινῆς γιὰ τὴς γυναῖκες, στὴς ὁποῖες ἡ προβλεπόμενη ποινὴ τῆς καυλοκόπησης ἦταν προφανῶς ἀδύνατον νὰ ἐπιβληθῆ, καίτοι ἡ τέλεση τῆς πράξεως ἀπὸ γυναῖκες ἀσφαλῶς δὲν εἶναι σπάνια ἢ ἀδιανόητη. Ἡ ἀπλούστερη λύση εἶναι νὰ δεχθοῦμε ὅτι, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ τὴ γυναικείαν ὁμοφυλοφιλίαν, ἡ πράξη τῆς γυναικείας κτηνοβασίας, ἐλλείψει ποινικῆς προβλέψεως, θὰ ἐθεωρεῖτο ποινικῶς ἀδιάφορη· γενικὰ ὁ ρωμαῖος καὶ ὁ διάδοχός του βυζαντινὸς ποινικὸς νομοθέτης (ἀκόμη καὶ ὁ νεώτερος ἔλληνας καὶ συχνὰ ὁ ἀλλοδαπὸς νομοθέτης) δὲν φαίνεται νὰ ἀπασχολοῦνται ἰδιαίτερα μὲ γενετήσιες παρεκκλίσεις τῶν γυναικῶν⁴⁸. Καὶ πάλι ἐδῶ

47. Βλ., πρόσχειρα, Πιτσάκης, Ἡ θέσις τῶν ὁμοφυλοφίλων, 193, 195-197, 251-252.

48. Ὁ.π., 199-202, 243-244, 248-251.

μία μεταγενέστερη ιδιωτική επεξεργασία της *Ἐκλογῆς*, ἡ λεγομένη *Ecloga ad Prochiron Mutata*, ἀποδίδοντας —τουλάχιστον αὐτὴ εἶναι ἡ ὑπόθεση πού διατυπώνει ὁ Σπ. Τρωιάνος⁴⁹— ἐθιμικὸ δίκαιο, ἀποπειρᾶται νὰ συμπληρώσει τὸ κενό: *Γυνὴ ἀλογουμένη ξίφει τιμωρεῖσθω, φιλανθρωπίας δὲ ἀξιουμένη καταδουλούσθω*⁵⁰. Θανατικὴ λοιπόν, κατ' ἀρχὴν, καταδίκη. Τὸ χωρίο δὲν μὲ ἐνδιαφέρει τόσο ὡς δεῖγμα ἐθιμικοῦ ποινικοῦ δικαίου — θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελεῖ καὶ ἀπλὴ προσθήκη κάποιου συντάκτη, πού θὰ εἶχε ἐντοπίσει τὸ νομοθετικὸ κενὸ καὶ θὰ εἶχε θελήσει νὰ τὸ συμπληρώσει μόνος, γιὰ τὴ νομικὴ πληρότητα τοῦ κώδικά «του»: ἀλλὰ γιὰτὴ φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνει τὸν χαρακτῆρα πού ἔχω προτείνει γιὰ τὴν ποινὴ τῆς καυλοκοπίας στὸν ἄνδρα: ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει λόγος ἢ γυναίκα νὰ τιμωρεῖται αὐστηρότερα ἀπὸ τὸν ἄνδρα γιὰ τὸ ἔγκλημα τῆς κτηνοβασίας (γιὰ τὸ ὁποῖο μάλιστα τὸ θετικὸ δίκαιο φαινόταν νὰ τὴν ἀφήνει ἀτιμώρητη), ἡ πρόβλεψη, ἐδῶ, θανατικῆς ποινῆς γιὰ τὴ γυναίκα ἀποδεικνύει ὅτι καὶ ἡ προβλεπομένη γιὰ τὸν ἄνδρα ποινὴ (καυλοκόπηση) ἐκλαμβάνεται γενικὰ ὡς θάνατος: καὶ μάλιστα γιὰ τὴ γυναίκα τὸ χωρίο ἐδῶ προβλέπει ἐκτέλεση λιγώτερο ἐπώδυνη (παρέχει ἄλλωστε καὶ τὴν εὐχέρεια γιὰ ἐπίδειξη ἐπιεικείας, πού δὲν τὴ δίνει γιὰ τὸν ἄνδρα)⁵¹, ἐνῶ γιὰ τὸν ἄνδρα ἡ ἐκτέλεση παραμένει βασανιστικὴ. Δὲν πρόκειται στὴν πραγματικότητα (ὅπως ἤλπισε ὁ Τρωιάνος)⁵² γιὰ ποινὴ ἐπιεικέστερη τῆς θανατικῆς, ἀλλὰ γιὰ ἐξιδιασμένον τρόπο ἐκτέλεσής της⁵³.

Οὕτως ἢ ἄλλως, οἱ βαρύτερες αὐτὲς ποινὲς —ὅπως καὶ ἡ θανατικὴ ποινὴ γιὰ τοὺς ὁμοφυλοφίλους— προφανῶς δὲν ἀνταποκρίνονταν στὸ κοινὸ περὶ δικαίου αἴσθημα,

49. *Ὁ «Ποινάλιος», 38.* Γιὰ τὴ συλλογὴ, βλ. ὁ ἴδιος, *Οἱ πηγὲς τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου*, Ἀθήνα 21999, 194-195.

50. 19.26: ἔκδ. Zachariä εἰς Ζέπων, ζ', 269 πρβλ. καὶ ὁ.π., 44 σμ. 35.

51. Ἡ προβλεπομένη ἐδῶ μετριώτερη ποινὴ τῆς καταδουλώσεως εἶναι σπανιότατη στὴ μεταϊουστινιάνεια ποινικὴ νομοθεσία, καὶ ἀπαντᾶ σὲ ἐντελῶς εἰδικὲς περιπτώσεις ἐγκλημάτων κατὰ τῆς Πολιτείας: Τρωιάνος, *Οἱ ποινές*, 31 καὶ σμ. 55.

52. *Ὁ «Ποινάλιος», 37.* Ἄλλωστε, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ ἴδιος, 38 σμ. 9, στὴ μοναδικὴ ἄλλη περίπτωση ὅπου τὸ βυζαντινὸ δίκαιο εἶχε προβλέψει ἀκρωτηριασμὸ μὴ ἐφαρμόσιμο στὶς γυναῖκες, δηλαδὴ στὸν εὐνουχισμὸ τῆς Νεαρᾶς 142, ἡ προβλεπόμενη ἐναλλακτικὴ ποινὴ γιὰ τὶς γυναῖκες δὲν ἦταν βέβαια θάνατος ἀλλὰ μετριώτερη τῆς ἀνδρική: ἔξορία — ἀλλὰ ἐκεῖ φυσικὰ καὶ ὁ ἀκρωτηριασμὸς τοῦ ἀνδρὸς ἦταν ἡ πράγματι σκοπομένη τιμωρία: δὲν ἀπέβλεπε (οὔτε ὠδηγοῦσε, ὑπὸ κανονικὲς συνθήκες) στὴ θανάτωσή του.

53. Ἐκὼ ἐκφράσει παλαιότερα (Ἡ θέσις τῶν ὁμοφυλοφίλων, 219 σμ. 101) τὴ γνώμη ὅτι ὁ τρόπος διατυπώσεως τῆς «διατάξεως» ἀποτελεῖ νομικὸ εὔρημα: ὑπὸ τὴ μορφή τυπικὰ αὐστηρότερης ποινικῆς μεταχείρισης γιὰ τὴ γυναίκα πού ἐπιδίδεται σὲ κτηνοβασία, ὥστε νὰ τονίζεται ἡ ἀπάξια τῆς πράξης της (καὶ νὰ ἰκανοποιεῖται ἔτσι ἡ κοινὴ, ἀνδρική κατ' ἀρχὴν, ἀντίληψη: διαφύλαξη τοῦ κύρους τοῦ ἀνδρὸς, καὶ κυρίως ἀντιμετώπιση εὐνοσίτων φόβων εὐγονικῆς φύσεως), ὅχι μόνον εἰσάγεται γιὰ τὴ γυναίκα ἡπιώτερος τρόπος ἐκτέλεσεως μῆς, προβλεπομένης οὕτως ἢ ἄλλως στὴν πραγματικότητα καὶ γιὰ τὸν ἄνδρα, θανατικῆς ποινῆς, ἀλλὰ καὶ προβλέπεται ρητὰ μόνον γιὰ τὴ γυναίκα —καὶ οὐσιαστικὰ ὑποδεικνύεται στὸν δικαστῆ— ὁ μετριασμὸς της.

καὶ εἶχαν προφανῶς τὴν τύχη ποὺ ἔχουν πάντοτε οἱ ὑπερβολικὰ αὐστηρότερες τοῦ δέοντος ποινικῆς προβλέψεις: περιέπεσαν σὲ πλήρη ἀχρηστία. Δὲν γνωρίζουμε πάντως καμμία περίπτωση ἐπιβολῆς τῆς ποινῆς τῆς καυλοκοπήσεως ἢ τοῦ θανάτου σὲ περίπτωση κτηνοβασίας — ὅπως δὲν γνωρίζουμε καὶ περιπτώσεις θανατώσεως ὁμοφυλοφίλων, μετὰ τὸ πογκρόμ τοῦ Ἰουστινιανοῦ⁵⁴. Εἰδικὰ γιὰ τὴν κτηνοβασία εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας γιὰ τὸ ἔγκλημα, περιορίζεται πολὺ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνες, ὅταν πλέον ἡ νομικὴ πρακτικὴ ἔχει ὑπ' ὄψη (καὶ ἀποβλέπει σὲ) μία ἀστικοποιημένη κοινωνία — ὅπως ἔχει ἐπισημάνει ἡ Ἀγγελικὴ Λαῖου⁵⁵. Ἡ ποινικὴ ἀντιμετώπιση τῆς κτηνοβασίας, ὅπως τελικὰ καὶ τῆς ὁμοφυλοφιλίας, περιορίζεται οὐσιαστικὰ στὴν ἐπιβολὴ τῶν (πολὺ ἐπεικῶν, σὲ σχέση μὲ τὴν ἐπίσημη κανονικὴ νομοθεσία) ἐπιτιμίων ποὺ προβλέπονται στὰ διάφορα, ἐξαιρετικὰ εὐφάνταστα καὶ περιγραφικὰ ἐν προκειμένῳ κείμενα τῆς βυζαντινῆς ἐξομολογητικῆς φιλολογίας⁵⁶. Εἶναι ἐξαιρετικὰ διασκεδαστικὸ τὸ γεμάτο κατανόηση σχετικὸ κείμενο τοῦ Βαλσαμῶνος (ἐρμηνεία στὸν κανόνα 16 τῆς Ἀγκύρας), ποὺ ὀμιλεῖ γιὰ τοὺς ἀπό φυσικῆς ἀνάγκης ἐνίστε ἀμαρτάνοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἐνῶ εἶναι αὐστηρότερος γιὰ τοὺς κατακόρως τουτέστιν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν ἐπιδιδομένους στὴν πράξη αὐτῆ⁵⁷. Ὅσο γιὰ τὴν ποινὴ τῆς καυλοκοπήσεως, ποὺ θυμᾶται ἀκόμη καὶ καταγράφει τὸν 14ο αἰῶνα ὁ ἱερομόναχος Ματθαῖος Βλάσταρης (ὅπως βέβαια καὶ ὁ σύγχρονός του δικαστὴς Κωνσταντῖνος Ἀρμενόπουλος, ἀλλὰ αὐτὸς «κατὰ καθῆκον»), ἕνας ἀνώνυμος σχολιαστὴς του ἀρκεῖται νὰ σημειώσῃ: *ἄδεκτόν μοι δοκεῖ τῇ ἐκκλησίᾳ*⁵⁸.

Καὶ ἀποκλειομένης ὅμως τῆς καυλοκοπήσεως, ποὺ παρουσιάζει αὐτὰ τὰ εἰδικὰ προβλήματα, θὰ ἦταν δυνατόν ἂν πραγματικὰ ἡ *ποινὴ-κάτοπτρο* ἀποτελοῦσε κυρίαρχη ἀντίληψη στὸ βυζαντινὸ ποινικὸ σύστημα, νὰ ἐξευρεθῇ ἄλλη διέξοδος γιὰ τὰ λοιπὰ ἐγκλήματα περὶ τὴν γενετήσια δραστηριότητα. Γιὰ ἐγκλήματα τῆς κατηγορίας αὐτῆς, γιὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἦταν ἐπιθυμητὴ ἡ ἐπιβολὴ ποινῆς ἀκρωτηριασμοῦ, καὶ ὄχι ἄλλης βαρύτερης (θάνατος) ἢ ἐλαφρότερης, καὶ ἐφ' ὅσον περιορίζεται ὁ ἀκρωτηριασμὸς μόνον στοὺς ἄνδρες, θὰ ὑπῆρχε πάντοτε ἡ θεωρητικὴ δυνατότης αὐτὸς νὰ ἐπεβάλλετο ὄχι στὸ πέος, ἀλλὰ στοὺς ὄρχεις (εὐνουχισμός). Ἐκεῖ τὸ ἱατρικὸ πρόβλημα δὲν θὰ ἦταν ὀξύ: ἐπρόκειτο γιὰ μία εὐκόλη σχετικὰ ἐπέμβαση, ὅπου μία μακρότατη πρακτικὴ — ἱατρικὴ ἢ ἐγκληματικὴ, γιὰ λόγους θρησκευτικούς, κοινωνικούς, ἐμπορικούς ἢ θερα-

54. Πιτσάκης, Ἡ θέσις τῶν ὁμοφυλοφίλων, 218-220, 225, 261-262, 265.

55. Angeliki Laiou, *Mariage, amour et parenté à Byzance aux XIe-XIIIe siècles*, Παρίσι 1992, 78-79.

56. Πιτσάκης, *ὁ.π.*, 237-259. Πρόκειται κυρίως γιὰ τὰ κείμενα τῆς ψευδο-νιστευτικῆς φιλολογίας: τῶρα στὴ συνοπτικὴ ἔκδοση τοῦ M. Arranz, *I penitenziali bizantini*, Ρώμη 1993. Πρβλ. καὶ στοὺς κανόνες τοῦ ψευδο-Νικηφόρου τοῦ Ὁμολογητοῦ, κθ' (Ράλλης - Ποτλῆς, Δ', 430).

57. Ράλλης - Ποτλῆς, Γ', 54-56. Βλ. Laiou, *ὁ.π.* καὶ Πιτσάκης, *ὁ.π.*, 220 σημ. 103.

58. Βλάσταρης Α. 5: Ράλλης - Ποτλῆς, ζ', 79 καὶ σημ. 1.

πευτικούς— και στους ανατολικούς λαούς και στον αρχαίο έλληνορρωμαϊκό και τον βυζαντινό κόσμο, μία πανάρχαια επίσης πρακτική ἐπὶ τῶν κατοικιδίων και ἐξημερωμένων ζῶων, εἶχαν διαμορφώσει, μέσα στους αἰῶνες, μᾶλλον ἄπλῃ χειρουργικὲς τεχνικές, οἱ ὁποῖες συνήθως ἐξασφάλιζαν μὲ εὐχέρεια τὴν ἴαση τῆς πληγῆς και τὴν ἐπιβίωση τοῦ τραυματία⁵⁹. Ὅμως τὸ θέμα δὲν ἐτίθετο — και δὲν ἐτέθη ἐν προκειμένῳ. Ὑπῆρχαν ἴσως εἰδικοί λόγοι:

α) Δὲν εἶναι κἄν βέβαιο ὅτι, στὴν ἀρχέγονη, τοῦλάχιστον, λαϊκὴ ἀντίληψη, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχουμε δεχθῆ ὅτι κατάγεται ἡ ἰδέα και ἡ πρακτικὴ τῆς *ποινῆς-κάτοπτρο*, ἡ ἄμεση «σύμπραξη» τοῦ ὄργανου αὐτοῦ στὶς ἀντίστοιχες πράξεις (ἐπομένως και στὶς «ἐγκληματικές») ἐθεωρεῖτο δεδομένη: δὲν ἦταν αὐτὸ κυρίως τὸ ὄργανο ποῦ εἶχε «ἀμαρτήσει» ἢ «ἐγκληματήσει», ὥστε αὐτὸ νὰ πληγῆ ἀπὸ μία *ποινή-κάτοπτρο*. Καὶ πέραν αὐτοῦ ὅμως:

β) Ἡ ποινὴ τοῦ εὐνουχισμοῦ, ἀποκρουστικὴ καθ' ἑαυτὴν γιὰ τὴ βυζαντινὴ ἀντίληψη, ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐξέφευγε τῶν ἀνεκτῶν ὀρίων τῆς ἐπιτρεπομένης, ἔστω και στὴν παντοδυναμία τοῦ (ποινικοῦ) νομοθέτη, παρεμβάσεως στὴ φύση μὲ τὴν ἐπιβολὴ ποινῶν ἀκρωτηριασμοῦ. Ἄν και καθόλου βαρύτερη ἢ περισσότερο ἐπώδυνη ἀπὸ ἄλλες μορφές, ἐπιτρεπομένων και ἐκτελουμένων, ἀκρωτηριασμῶν, ὁ εὐνουχισμὸς εἶχε τὸ στοιχεῖο ὅτι παραβιάζει *δομικὰ* τὴν τάξη τοῦ κόσμου, ὅπως τὴ θέλησε ὁ Δημιουργὸς του (*ἄρσεν και θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς*): ἡ ποινὴ παράγει *τρίτον τι, ἐτέραν φύσιν ἀλλόκοτον... ὥστε μήτε ἄνδρες εἶναι μήτε γυναῖκες*⁶⁰, ἀντιποιοῦμενη τὸ ἔργο τῆς Δημιουργίας. Εἶδαμε ὅτι ἡ ποινικὴ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ σὲ μία ἀποκλειστικὰ περίπτωσι προέβλεπε ποινὴ εὐνουχισμοῦ — και αὐτὴ ἐπληττε ἀκριβῶς, ὡς ταυτοπάθεια, τοὺς δράστες τοῦ ἐγκλήματος τοῦ εὐνουχισμοῦ ἄλλου προσώπου (Νεαρά 142)⁶¹. Ὅμως ἀκόμη και ἡ μοναδικὴ αὐτὴ περίπτωσι καταργεῖται μὲ τὴ Νεαρά 60 τοῦ Λέοντος Σ'. Ἡ μία κυρίαρχη σκέψη εἶναι ἀκριβῶς αὐτή, ὅτι και ὁ νομοθέτης ἔχει τὰ ὅριά του, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὑπερβῆ, μὴ δυνάμενος *ἀντιπλαστουργεῖν τῷ Θεῷ*. Τὴ δεύτερη κυρίαρχη σκέψη μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ τὴν κρατήσουμε, ἂν πιστεύουμε — και νομίζω ὅτι ὄλο και περισσότερο τὸ πιστεύουμε— ὅτι και τὸ Βυζάντιο μπορεῖ κάτι νὰ μᾶς διδάξει ἀπὸ ἀνοχὴ και ἀπὸ κανόνες και ὅρια στὴν καταστολή: ποιὸς εἶπε, λέγει ὁ Λέων, ὅτι τὸ κράτος δικαιούται νὰ μιμεῖται τοὺς ἐγκληματίες στὶς πρακτικὲς τους, γιὰ νὰ πληξεί τὸ ἐγκλημα; *Οὐδὲν γὰρ ὅτι ἐκεῖνος ἐτόλμα οἷον ἀντιπλαστουργεῖν τῷ Θεῷ διὰ τοῦτο και*

59. Φυσικὰ ὁ κίνδυνος δὲν ἦταν ἐντελῶς ἀνύπαρκτος: τὸν μνημονεύουν και νομικὲς πηγές: *διὰ τὸ τοῦ πράγματος ἐπικίνδυνον* (Ζωναράς στους 23ο και 24ο ἀποστολικούς κανόνες: Ράλλης-Ποιτῆς, Β', 31).

60. Ζωναράς, ὁ.π. Ἡ ἀντιποίηση τοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ ρητὰ ἐπισημαίνεται: *και τῆ τοῦ Θεοῦ δὲ δημιουργίᾳ ἐναντιοῦνται εἰς φύσιν γὰρ ἀνδρὸς πλάσαντος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ...* (βλ. και Πιτσάκης, ὁ.π., 226 και σσημ. 121, ὅπου και ἄλλες πηγές). Πρβλ. στὴ Νεαρά 60 Λέοντος [κατωτέρω σσημ. 62]: *ἕτερον αὐτοὶ πλάσμα και οὐκ οἷον οἶδεν ἢ τοῦ πλάστου σοφία τῷ κόσμῳ παρεισάγειν φιλονεικοῦσι*.

61. Τρωιάνος, Ὁ «Ποινάλιος», 38 σσημ. 9 ὁ ἴδιος, Οἱ ποινές, 34-35 σσημ. 69, 50-51 σσημ. 126.

*τὸν ἐκδικοῦντα μιμεῖσθαι καὶ ἀντιπλαστουργεῖν ἔχει καλῶς...*⁶². Ἡ χρήση τοῦ εὐνουχισμοῦ στὸ Βυζάντιο ὑπῆρξε πάντοτε αὐθαίρετη, καὶ ποτὲ ἐκτέλεση προβλεπομένης ποινῆς – εἴτε πρόκειται γιὰ τὸν εὐνουχισμό νεαρῶν μελῶν ἐκπτώτων αὐτοκρατορικῶν οἰκογενειῶν ἢ οἰκογενειῶν διεκδικητῶν τοῦ θρόνου, γιὰ νὰ ἀποκλεισθῆ κάθε δυνατότητα μελλοντικῆς διεκδικήσεως ἐκ μέρους τους, εἴτε πρόκειται γιὰ ἄλλες περιπτώσεις, σὰν αὐτὲς στὶς ὁποῖες ἀναφέρεται ἡ ἀνακοίνωση τῆς Judith Herrin⁶³.

γ) Ἄλλὰ οἱ Βυζαντινοὶ ἦταν πεπεισμένοι καὶ γιὰ κάτι ἄλλο: ὅτι ὁ εὐνουχισμὸς δὲν εἶναι ποινὴ πού συμβάλλει στὴν εἰδικὴ πρόληψη. Φαίνεται ὅτι εἶχαν διαπιστώσει ἐγκαίρως ὅτι οἱ εὐνουχοὶ πολὺ ἀπεῖχαν ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι στὴν πραγματικότητα τὰ γενεπισίως οὐδέτερα ὄντα πού νομίζαμε. Ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία κατὰ τὴν ὁποία ἐπεβλήθη ὁ εὐνουχισμὸς (καὶ ἐδῶ, στὴν περίπτωση τοῦ εὐνουχισμοῦ ὡς ποινῆς, θὰ ἐπρόκειτο, βέβαια, ὄχι γιὰ τὸν εὐνουχισμό σὲ βρεφικὴ, νηπιακὴ ἢ παιδικὴ ἡλικία πού ἔχει τὶς γνωστὲς ἐπιπτώσεις στὴ διαμόρφωση τῶν διαφόρων ψυχοσωματικῶν λειτουργιῶν, ἀλλὰ πάντοτε γιὰ εὐνουχισμό σὲ ὄριμη ἡλικία, μετὰ τὴν πλήρη ἀνδρική διαμόρφωση), ἀνάλογα καὶ μὲ ἄλλες «τεχνικὲς» συνθήκες, στὶς ὁποῖες συχνὰ ἐπιμένουν ὑπερβολικά, γιὰ τὶς δικὲς μας ἀντιλήψεις, ἀλλὰ τελικὰ ἴσως ὄχι ἀδικαιολόγητα, τὰ νομικὰ κείμενα, οἱ εὐνουχοὶ θεωρεῖται ὅτι μποροῦν νὰ εἶναι ἐπαρκῶς ἱκανοὶ γιὰ συνέντευξη μὲ γυναῖκες· ἐνίοτε μάλιστα ὅπως ἔχουν δεῖξει ἐργασίες, ὅπως αὐτὴ τῆς Ἐλευθερίας Παπαγιάννη γιὰ τὸ ἄβατο καὶ τοὺς κληρικοὺς τῶν γυναικείων μονῶν⁶⁴, θεωροῦνται καὶ περιζήτῳ ἐραστῆς. Γιατί, ἐνῶ παρέχουν φαινομενικὰ πρὸς τὰ ἔξω, κατὰ τὴ γενικὴ ἀντίληψη, τὰ ἐκέγγυα τῆς «ἀσφαλείας», καὶ συγχρόνως ἀποκλείουν κάθε κίνδυνο ἀνεπιθύμητης ἐγκυμοσύνης, ἐπιτρέπουν, τοῦλάχιστον θεωρητικῶς, προσδοκίαις νύξημένων τεχνικῶν καὶ χρονικῶν δυνατοτήτων, ἐλλεῖπει ἀδένων καὶ ἐπομένως ἐκκρίσεως... Τὰ ἐγνώριζε αὐτὰ ὁ ψευδο-Βασίλειος Καισαρείας, σὲ ἓνα περίφημο κείμενο *Περὶ παρθενίας* (στὴν πραγματικότητα τὸ κείμενο ἀνήκει σὲ ἄλλον, ὁμώνυμο, πατέρα τῆς Ἐκκλησίας, τὸν ἅγιο Βασίλειο Ἀγκύρας)⁶⁵, ὅπου συμβουλεύει τὶς νεαρὲς παρθένους νὰ ἔχουν τὸν νοῦ τους: *Ἄρρενα σώματα δεῖ παρθένους, κἂν εὐνούχων ἦ, φυλάττεσθαι κἂν εὐνούχος γὰρ ἦ ἀλλ' ἀνὴρ ἐστὶ τὴν φύσιν...*· τὰ ἐγνώριζε ὁ ἅγιος Κύριλλος, ὁ ὁποῖος πιστεύει ὅτι πολλοὶ εὐνουχοὶ *γυναικάρια ταλαίφωρα καὶ σεσοβημένα, κατὰ τὸ εἰρημένον, ἀμαρτίαις καταμολύνουσι καὶ καταβλάπτουσι, οἷα λυσιπῶνες κύνες*· τὰ γνωρίζει ἡ Σοῦδα, ἡ ὁποία παραδίδει τὸ χωρίο τοῦ ἁγίου Κυρίλλου καὶ διευκρινίζει ὅτι

62. Noailles - Dain, 223-227 = Ζέπων, Α', 130-131.

63. Βλ. τὴν ἀνακοίνωσή της: Toleration and Repression within the Byzantine Family: Gender Problems, στὸν παρόντα τόμο, 173-188.

64. Ἐλευθερία Παπαγιάννη, Οἱ κληρικοὶ τῶν βυζαντινῶν γυναικείων μονῶν καὶ τὸ ἄβατο, *Βυζαντιακά* 6 (1986), 77-93 – ὅπου καὶ οἱ ἀναφορὲς στὴν ἰουστινιάνεια νομοθεσία.

65. *PG* 30, στ. 669-810.

εἰώθασιν, ὡς ἀκριβῶς μεμαθήκαμεν, ... οἱ ... τὰ μόρια τῆς αἰσχροουργίας ποσῶς ἔχοντες ἀσελγαίνειν ἀμέτρως καὶ ἀκολασταίνειν ἀναιδῶς τε καὶ ἀκορέστως⁶⁶ τὰ γνωρίζει καὶ ὁ Ψελλός, ὅταν καθυβρίζει ἕνα εὐνοῦχο Σαββαΐτη μοναχό: εὐνοῦχε τὸν σίδηρον, ἄρρην τὸν τρόπον / ἄτμπε τὸν νοῦν, ἡμίτμπε τὴν φύσιν⁶⁷. Δὲν τὰ ἐγνωρίζει ὅμως, φαίνεται, στὴν ἀρχὴ ὁ ἴδιος ὁ Ἰουστινιανός, ὅταν θέλοντας νὰ κατοχυρώσει κατὰ τὸ δυνατὸν τὸ ἄβατον τῶν γυναικείων μονῶν (τὸ ἄβατον τῶν ἀνδρικών μονῶν στὶς γυναῖκες μπορεῖ πάντοτε νὰ εἶναι ἀπόλυτο, ἐνῶ τὸ ἄβατον τῶν γυναικείων μονῶν σὲ ἄνδρες εἶναι κατ' ἀνάγκην περιορισμένο, ἔστω καὶ μόνον γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν λειτουργικῶν-λατρευτικῶν ἀναγκῶν τους), ἐπέβαλε ἀρχικὰ ὡς λειτουργοὺς στὶς μονῆς αὐτὲς εὐνοῦχους κληρικούς· διεψεύσθη τὰ μᾶλα: οἱ εὐνοῦχοι ἱερεῖς τοῦ ἀπεδείχθησαν ἐλάχιστα «φερέγγυοι», καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἔσπευσε νὰ ἀναθεωρήσει τὶς ἀποφάσεις του καὶ νὰ ἀναζητήσει ἄλλες λύσεις στὸ πρόβλημα. Ἄς θυμηθοῦμε τὸν Ἐμμανουὴλ Ροῖδη καὶ τὴν Πάπισσα Ἰωάννα, ὅπου εὐνουχισμένος μοναχὸς πέφτει τυχαῖα στὸν *Περὶ παρθενίας* λόγο τοῦ ἁγίου Βασιλείου: «Ἐνοῖξας τὸ βιβλίον τοῦτο ἐν ᾧ ἤλλπιζε νὰ εὕρη νέας ἀφορμὰς ἵνα δοξάσῃ τὸν Ὑψιστον ὅτι ἀπεκόπη αὐτῷ πᾶν μέσον ἀπωλείας, ἔπεσε κατὰ κακὴν τύχην εἰς τὸ χωρίον ἐκεῖνο ὅπου ὁ ἅγιος ἐπίσκοπος Καισαρείας συμβουλεύει τὰς σεμνὰς παρθένους ἄρρηνα σώματα κἂν εὐνοῦχων ἢ φυλάττεσθαι. Τὸ ἀνάγνωσμα ἐκεῖνο κατεθορύβησε τὸν ἀπὸ τοσοῦτων ἐτῶν ἡσυχάσαντα καλόγηρον. Ὁλος ἔνθους ὑπὸ τῆς θεοφορήτου εὐγλωττίας τοῦ θείου Βασιλείου ἐκράτει νυκθιμερὸν τὴν βίβλον εἰς τὰς ἀγκάλας, ὡς νέα μήτηρ τὸ πρωτότοκον τέκνον, καὶ ὅτε μὲν ἠσπάζετο, ὅτε δὲ ἀντέγραφεν τὰς ἱερὰς ἐκεῖνας σελίδας. Ὁ Ἀρχιμῆδης βεβακχουμένος ὑπὸ τῆς χαρᾶς ἔκραζεν *εὕρηκα!*, ὁ δὲ μοναχὸς περιέτρεχε τὰς στοὰς τοῦ μοναστηρίου, κράζων μεγάλη τῇ φωνῇ *δύναμαι!*»⁶⁸.

*

Πολὺ εὐρύτερη καὶ θεσμικώτερη, καὶ μὲ πολὺ περισσότερη, ἀλίμονο, ποικιλία καὶ ἐπινουτικότητα, εἶναι ἡ παρουσία τῆς *ποινῆς-κάτοπτρο* στὶς ποινικὲς ἀντιλήψεις τῆς

66. Σοῦδα, s.v. «σπάδων»: εὐνοῦχος (Adler, IV, 412-414). —Τὸ θέμα πανταχοῦ παρὸν στὴ βυζαντινὴ σχετικὴ φιλολογία, ἰδίως στὰ ἐξομολογητικὰ κείμενα: *ὅτι ἐν γυναιξὶ τὰ ἀνδρῶν καὶ ἐν ἀνδράσι τὰ τῶν γυναικῶν ἐκπληροῦσι. Γυνὴ τοίνυν μετὰ εὐνοῦχου ἐνουμένην...* [Arranz (ἀνωτέρω σημ. 56), 126] Ἐὰν γυνὴ πέσῃ με εὐνοῦχον... (Πηδάλιον, 7, Ἀθήνα 1970, 718 = Ράλλης - Ποιτῆς, Δ', 446). Γιὰ τὸ θέμα, βλ. Πιτσάκης, Ἡ θέση τῶν ὁμοφυλοφίλων, 227 σημ. 123. Φραστικῶς τὸ σχῆμα *ἄνδρες γυναιξὶ καὶ γυναῖκες ἀνδράσι* κατάγεται ἴσως ἀπὸ τὸν Ἀμφιλόχιο Ἰκονίου (στίχ. 99: E. Oberg, *Amphilochii Iconiensis Iambi ad Seleucum*, Βερολίνο 1969, 32), ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἀναφέρεται ἐδῶ εἰδικὰ στοὺς εὐνοῦχους: Πιτσάκης, *ὁ.π.*, 188 καὶ σημ. 47.

67. L. G. Westerink, *Michael Psellus Poemata*, Στουτγάρδη - Λειψία 1992, 269 (στίχ. 147-148).

68. Ἄπαντα, ἔκδ. Ἀ. Ἀγγέλου, Α', Ἀθήνα 1978, 164-165 (καὶ σημ. 272).

μεσαιωνικῆς Δύσης, στὸν κῶρο τόσο τοῦ ἐπισήμου ποινικοῦ δικαίου, ὅσο καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ποινικῆς αὐθαιρεσίας – καὶ στοὺς δύο χώρους, ἄλλωστε, δὲν ἀπουσιάζει οὔτε ἡ ποινὴ τοῦ εὐνουχισμοῦ γιὰ ἐγκλήματα σχετικὰ μὲ τὴ γενεπία ζωῆ. Ἦς θυμηθοῦμε τὸν Πέτρο Ἀβαιλάρδο (Pierre Abélard, 1079–1142) καὶ τὸν εὐνουχισμό πού τοῦ ἐπιβάλλουν αὐθαίρετα τὰ ὄργανα τοῦ κανονικοῦ Fulbert, γιὰ τὴν ἀποπλάνηση τῆς ἀνεπιᾶς τοῦ τελευταίου Héloïse (1101–1164). Ὑπολείμματα τέτοιων ἀντιλήψεων ἐπιβιώνουν ἀκόμη καὶ στὸ δίκαιο τῶν νεωτέρων χρόνων. Στὴ Γαλλία, ὅπου ὑπερμεσουῖνος τοῦ 18ου αἰῶνος (1757), ὁ Damiens, ὑποτιθέμενος ἐπίδοξος δολοφόνος, κατὰ τρόπο ἐντελῶς ἀπρόσφορο, τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ΄, ὑπέστη, μὲ ἀπόλυτη θεσμικὴ καὶ δικαστικὴ «νομιμότητα», μία ἀπίστευτη σὲ ἐπινοητικότητα φρικαλέα μεταχείριση πρὶν, ἀπολύτως νόμιμα ἐπίσης, διαμελισθῆ – κατὰ τρόπο ἐξ ἴσου ἢ περισσότερο φρικτὸ μὲ αὐτὸν πού εἶχε χρησιμοποιοθῆ, ἀλλὰ αὐθαίρετα, καὶ χίλια περίπου χρόνια πρὶν, γιὰ τὴ θανάτωση τοῦ παρ’ ὀλίγον δολοφόνου τοῦ Λέοντος Σ΄ – ὁ ποινικὸς κώδικας ἐξακολουθεῖ νὰ προβλέπει, ἀκόμη στὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα, γιὰ τοὺς πατροκτόνους τὴν ἀποτομὴ τῆς δεξιᾶς πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση τῆς θανατικῆς ποινῆς. Ἡ ἴδια ποινὴ ἐπεκτείνεται καὶ στὴν περίπτωση τῆς ἀνθρωποκτονίας κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους – στὴ Γαλλία ἀπὸ τὸν 15ο αἰῶνα ὁ ἴδιος ὄρος *parricide* χρησιμοποιοῖται καὶ γιὰ τὰ δύο ἐγκλήματα. Αὐτὴ ἡ διάταξη ἐφαρμόστηκε κατὰ τὴν καταδίκη τοῦ Γεωργίου Μαυρομιάλη, τοῦ φονέως τοῦ Καποδίστρια, ἀπὸ τὸ ἔκτακτο Στρατοδικεῖο πού τὸν δίκασε, τὸ 1831, μὲ βάση τὸν γαλλικὸ στρατιωτικὸ ποινικὸ κώδικα. Ἡ ἐπιβολὴ ὅμως τῆς γαλλικῆς αὐτῆς ποινῆς ἀκρωτηριασμοῦ, τελευταίας *ποινῆς-κατόπτρου*, στὴ μεταπαναστατικὴ Ἑλλάδα ἦταν ἀνυπόφορη: κατὰ κοινὴ ἀπαίτηση καὶ μπροστὰ στὴ γενικὴ δυσφορία, μὲ κυβερνητικὴ πράξη ὁ Αὐγουστίνος Καποδίστριας ἐχάρισε τὸ μέρος αὐτὸ τῆς ποινῆς, καὶ ἔτσι ὁ Μαυρομιάλης ὑπεβλήθη μόνο στὴ στρατιωτικὴ ἐκτέλεση μὲ τυφεκισμό. Ἡ διάταξη ἀπαλείφθηκε ἀπὸ τὸν γαλλικὸ ποινικὸ κώδικα κατὰ τὴν ἀναθεώρησή του, τὸ ἐπόμενο ἔτος (1832).

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ εὐρύτατη παρουσία ὄλων τῶν ἀνταποδοτικῶν ποινῶν (ταυτοπάθεια, *ποινῆ-κατόπτρο* καὶ παραλλαγές τους, ἐξιδιασμένες μορφές ἐκτελέσεως τῆς θανατικῆς ποινῆς) στὴ δυτικῆς βέβαια προελεύσεως ποινικὴ νομοθεσία τῶν Ἀσσιζῶν τῆς Κύπρου, ὅπου καὶ ἡ σκληρότητα τῶν ποινῶν καὶ τῶν μεθόδων ἐκτελέσεως, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐφευρετικότητα περὶ αὐτὰ εἶναι ἐντελῶς ἰδιάζουσες γιὰ τὸν εὐρύτερο ἑλληνικὸ κῶρο. Ποινὲς οἰκείες καὶ στὸ βυζαντινὸ δίκαιο, ὅπως ἡ προβλεπομένη, καὶ ἐδῶ, γιὰ τὸν ἐμπρηστή (θάνατος διὰ πυρᾶς)⁶⁹, ἀλλὰ καὶ πρωτότυπες, ὅπως π.κ. αὐτὴ πού προβλέπεται γιὰ ὄσους προβαίνουν σὲ λαθραῖο ἐνταφιασμό νεκροῦ – προφανῶς

69. Α. 267: ἐκδ. Κ. Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, Σ΄, 222–223. Φυσικὰ θανατικὴ ποινὴ προβλέπεται καὶ γιὰ τοὺς ὁμοφυλοφίλους, ἀλλὰ, ἐδῶ, μὲ ἐξιδιασμένο τρόπο ἐκτελέσεως: *ἐντέχονται νὰ ἀποθάνουν ἀπαι κακὸν θάνατον, ἄσχημον* (Α. 261: Σάθας, 216 Β. 259: Σάθας, 468).

γιατί θεωρείται ότι ο λαθραῖος ἐνταφιασμός ἐμπεριέχει συνήθως ἀπόπειρα συγκαλύψεως ἀνθρωποκτονίας· ἡ ποινή: *πρέπει νὰ τοὺς φυτέψουν ὅλους ζωντανοὺς κάτω εἰς τὴν γῆν, ἢ κεφαλὴ κάτω καὶ τὰ πόδια τοὺς ἄνω*⁷⁰. Ἀλλὰ καὶ τυπικὲς ποινὲς-κάτοπτρο ἐδῶ π.χ. ὁ πλαστογράφος τιμωρεῖται ρητὰ μὲ χειροκόπηση (καὶ ἐξορία): *ὅτι ἐκείνον τὸν γραμματικὸν ἐντέχεται νὰ τοῦ κόψουν τὸν γρόθον του τὸν δεξιὸν καὶ νὰ τὸν διώξουν ἀπαι τὸ ρηγᾶτον* – αὐτὰ ὁ «γραμματικός»· γιατί ὁ ἐντολεύς του καὶ χρήστης τοῦ πλαστοῦ δὲν δικαιούται νὰ ἐλπίζει σὲ τέτοια «ἐπιεικῆ» μεταχείριση, μεταξύ ἄλλων καὶ γιὰ τὸ «κακὸν» *ὅπου ἐποῖκεν τοῦ γραφειᾶ: τὸ δίκαιον κρινίσκει νὰ τὸν κρεμάσουν*⁷¹. Ἡ ποινὴ γιὰ τὸν βιασμὸ παρθένου (*ἐὰν γίνεταί ὅτι εἰς ἄνθρωπος λαμβάνει μιὰ παρθένον δυναστικὸν τρόπον καὶ ποντίζει τῆς τὴν παρθενίαν τῆς*), ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀποπλάνηση, εἶναι ἡ ἀποκοπὴ τοῦ πέους καὶ τῶν ὄρχεων – ἐδῶ δὲν ὑπάρχουν οἱ λεπτολογίαι καὶ οἱ διακρίσεις τῶν Βυζαντινῶν: *ὅτι ἐκεῖνος ὅς γοιὸς ἐνὶ ἡ καβαλλάρης ἢ πουργέζης, νὰ κόψουν τὴν βέργαν του σὺν πᾶσι τοῖς μορίοις αὐτοῦ· τοιοῦτος ὅς γοιὸν καὶ ἐνὶ, κατε καβαλλάρης κατε βουργέσης, ἐντέχεται νὰ τοῦ κόψουν τὴν ψωλὴν μὲ ὅλα τὰ λιμπᾶ*⁷²· μόνον ποὺ τώρα πᾶ τὰ πράγματα ἔχουν, φαίνεται, βελτιωθῆ ἄρκετὰ στὸν τομέα τῆς χειρουργικῆς, γιατί προσδοκᾶται ὅτι ὁ τραυματίας θὰ ἐπιζήσει, ὥστε νὰ τὸν ἐκτοπίσουν ἀπὸ τὸν τόπο τοῦ ἐγκλήματος *ἕνα χρόνον καὶ μίαν ἡμέραν*. Τὸν 14ο αἰῶνα ὁ Εφραῖμ ὁ Αἴνιος ὁμιλεῖ ἐπίσης γιὰ πρακτικὲς καυλοκοπίας συνδυαζομένης μὲ εὐνουχισμό, στοὺς βαρβάρους: *καὶ κειμένων πᾶς ἦν σεσυρμένος δέρας / τὸ τῆς κορυφῆς καὶ φαλλοὺς τετμημένους, / ὡς ἦν ἀκούειν βαρβάρους πεπραγμένον* (στίχ. 4648-4650)· *αἰδῶ τε κακῶς παιδικούς τε διδύμους / χιτῶν' ἀναστέλλοντες ἔδρων, ᾧ πάθους!* (στίχ. 5593-5594)⁷³.

Ἀλλὰ, πέρα καὶ ἀπὸ τὸ θετικὸ δίκαιο, στὴν κυπριακὴ μεσαιωνικὴ περὶ δικαίου ἀντίληψη, ὅπως ἀπεικονίζεται στὴν τοπικὴ ἱστοριογραφία, ἡ *ποινή-κάτοπτρο* κατέχει

70. A. 268: Σάθας, 223-224. – Στὸ βυζαντινὸ θετικὸ δίκαιο ποινὴ ταφῆς ζῶντος δὲν προβλέπεται. Ὑπάρχουν μαρτυρίες μεμονωμένων αὐτοκρατορικῶν πράξεων, στὴν πρώτη βυζαντινὴ περίοδο· ὁ Μαυρίκιος καταδικάζει νὰ ταφῆ ζωντανὸς μαζί μὲ τὸ θῦμα του ὁ δράστης ληστείας μετὰ φόνου ἐνὸς ναυαγοῦ ποὺ μόλις εἶχε διασωθῆ ἀπὸ τὰ κύματα: *Ὡ δυσσεβέστατε· εἰ τὴν κεφαλὴν σου ἀποτέμωμεν, οὐδὲν ἀντάξιον. Τοιγαροῦν σε τὸν ζῶντα προστάττομαι τῷ νεκρῷ συνταφῆναι, ἵνα κάκεῖ σὺν αὐτῷ εὐρεθῆς* (Dölger, *Regesten*, ἀρ. 146: ἔκδ. Zachariä I. 21: Ζέπων, Α', 26-27)· βλ. Τρωιάνος, Οἱ ποινὲς, 28 καὶ σημ. 49. Ἡ τελευταία φράση: *ἵνα κάκεῖ σὺν αὐτῷ εὐρεθῆς* μοῦ δίνει τὴν ἐντύπωση μιᾶς ἰδιορρυθμῆς μορφῆς *ποινῆς-κάτοπτρου* ἢ ταυτοπαθείας· ὁ δράστης, ὁ ὁποῖος *ἰδιοποιήθηκε* τὰ πράγματα τοῦ θύματός του, εἶναι εὐλόγο νὰ «οἰκειωθῆ» καὶ τὴν ἴδια τύχη...

71. A. 273: Σάθας 227-228.

72. A. 127: Σάθας 96-98· B. 124: Σάθας, 346-348.

73. Στίχ. 4648-4650, 5593-5594 (ἔκδ. Ὁδ. Λαμπιδῆς). Γιὰ τὰ χωρία, βλ. M. G. Varvounis, *La vie quotidienne et les comportements religieux traditionnels dans la Thrace du 14e siècle: le témoignage de la chronique d'Éphrem d'Énos*, Κομοτηνὴ 1998, 17.

μία ιδιόζουσα θέση. Ἡ αἱματοβαμμένη ἱστορία τῆς «πορνείας» τοῦ βασιλέως τῆς Κύπρου καὶ τῶν Ἱεροσολύμων Pierre (A') de Lusignan (1359-1369), ὅπως τὴν ἀφηγεῖται ὁ Λεόντιος Μαχαιρᾶς⁷⁴, περιλαμβάνει δύο τουλάχιστον ιδιόρρυθμες περιπτώσεις αὐθαίρετης ἀπόδοσης δικαιοσύνης μὲ τὴν ἀντίληψη τῆς *ποινῆς-κατόπτρου*. Ἡ βασίλισσα Λινόρα (Éléanore d'Aragon), ἀσκώντας τὴν ἀντιβασιλεία, κατὰ τὴν ἀπουσία τοῦ Πέτρου στὴ Δύση, συλλαμβάνει τὴ μία ἀπὸ τὶς δύο εὐνοούμενες ἐρωμένες του, τὴν Τζουάνα Λαλεμά (Jeanne d'Alleman), σύζυγο τοῦ σὶρ Τζουάν Τεμουντολήφ (Jean de Montolives) – ἔγκυο ἀπὸ τὸν βασιλέα στὸν ὄγδοο μῆνα. Ἡ βασίλισσα διατάσσει *καὶ ἔρριψάν την χαμαὶ καὶ ἓνα γδιν καὶ ἔβαλάν το ἐπάνω εἰς τὴν κοιλίαν της καὶ ἐκουπάνισαν πολλὰ πράγματα...* Αὐτὸ τὸ μαρτύριο βάστηξε ὅλη τὴν ἡμέρα, καὶ συνεχίσθηκε μὲ ἐπίταση τὴν ἐπόμενη: *ῶρισεν καὶ ἔφεράν την ὀμπρός της καὶ ἔφεραν καὶ ἓναν χερομύλην καὶ ἄπλωσάν την χαμαὶ καὶ βάλαν το εἰς τὴν κοιλίαν της καὶ ἀλέσασιν ἓνα πινάκι σιτάριν ἀπάνω εἰς τὴν κοιλίαν της.* Ἡ γυναικία ἔπρεπε νὰ τιμωρηθῆ σκληρὰ στὴν κοιλία ποῦ «ἀμάρτησε» καὶ ποῦ ἔφερε τὸ προῖον τῆς «ἀμαρτίας» καὶ αὐτὸ ἔπρεπε νὰ ἐξοντωθῆ, μαζὶ μὲ τὴ μητέρα του, ποῦ βέβαια δὲν θὰ ἐπιβίωνε ἀπὸ μία τέτοια μορφῆς ἔκτρωση, στὸν ὄγδοο μῆνα τῆς κύσεως... Τελικὰ διασώζονται καὶ ἡ μητέρα καὶ τὸ ἔμβρυο, ὡς ἐκ θαύματος – ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι μία ἄλλη ἱστορία. Περαιτέρω ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ χρονικοῦ τοῦ Μαχαιρᾶ εἶναι ἀφιερωμένο στὸν δαίμονα τῆς πορνείας ποῦ ἔχει καταλάβει τὸν Πέτρο: *ποῦ εἰς κοινολογίαν ἀνθρώπισεν οὐλαὶ ταῖς κυράδαις τῆς Λευκοσίας, ταῖς ποίαις εἶναι μεγάλη ἀντροπή νὰ ταῖς ἀνοματίσωμεν* – καὶ ποῦ καθοδηγεῖ πλέον τὶς πράξεις του, ὡς τὴ δολοφονία του ἀπὸ συνωμότες εὐγενεῖς. Τελευταῖος ὁ τουρκοπουλιέρης, ὁ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς, ποῦ δὲν μετεῖχε στὴ συνωμοσία καὶ στὸν φόνο, προβαίνει – ὅταν πιά ὁ βασιλιάς εἶναι νεκρὸς – σὲ μία συμβολικὴ πράξη *δικαιοσύνης*, μὲ τὴν τελετουργικὴ ἐπιβολὴ μᾶς *ποινῆς-κατόπτρου* στὸ νεκρὸ σῶμα τοῦ βασιλιά: τοῦ ἀποκόπτει τὰ γεννητικὰ ὄργανα (κατὰ τὸ κυπριακὸ σύστημα ποῦ εἶδαμε, τὸ πέος καὶ τοὺς ὄρχεις: *τὰ λιμπά του μὲ τὸν αὐλόν*), ποῦ ὑπῆρξαν ἡ αἰτία τῶσων δεινῶν, στοὺς ἄλλους καὶ στὸν ἴδιον, καὶ πολλῶν θανάτων⁷⁵:

74. Ἔκδ. Dawkins, 233-281 = ἔκδ. Σάθας, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, Β', 164-193.

75. Πέρα ἀπὸ τὶς συνήθειες περιπτώσεις ἐπιβολῆς *ποινῆς* στὸ νεκρὸ σῶμα (ἀπόρριψη, ἀπαγόρευση ταφῆς, ἀτιμωτικὴ μεταχείριση τοῦ πτώματος), ἡ ἐπιβολὴ εἰδικὰ *ποινῆς-κατόπτρου* μεταθανάτιως σὲ συγκεκριμένο μέλος τοῦ σώματος δὲν εἶναι ἄγνωστη στὰ ἀρχαῖα δίκαια. Στὸ ἀττικὸ δίκαιο ἀπεκόπτετο τὸ κέρι τοῦ αὐτόχειρος καὶ ἐθάπτετο χωριστὰ ἀπὸ τὸ σῶμα (ἐνῶ στὴ περίπτωση τοῦ φονεῶς, φαίνεται ὅτι τὸ κέρι μετὰ θάνατον ἀπεκόπτετο καὶ ἀπλῶς ἀπερρίπτετο): *καὶ ἐάν τις αὐτὸν διαχρήσται, τὴν χεῖρα τὴν τοῦτο πράξασαν χωρὶς τοῦ σώματος θάπτομεν* (Αἰσχίνης, *Κατὰ Κτησιφῶντος*, 244): *παρ' ἐτέροις δὲ καὶ τὰς δεξιὰς τῶν τοιούτων νεκρῶν ἀποκόπτειν ἐκέλευσαν, αἷς ἐστρατεύσαντο καθ' ἑαυτῶν, ἡγούμενοι, καθάπερ τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἀλλότριον, οὕτως καὶ τὴν χεῖρα τοῦ σώματος* (Ἰώσηπος, *Ἱστορία Ἰουδαϊκοῦ πολέμου*, 3.378). Τώρα: Ἄ. Χέλμης, *Αὐτοκτονία καὶ δίκαιο στὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα* (ἀδημοσίευτη ἀνακοίνωση στὴ Β' Συνάντησις Ἱστορίας τοῦ Δικαίου, Κομοτηνὴ 1998).

... πὼς ἔσφαλε κι ὁ ρήγας ἔκανε τὸ λιγωμένο
 μὰ εἶχε στὸ πισωπόρτι καὶ δυὸ καῦχες.
 Ἄναστατώθη τὸ νησὶ σὰν ἡ Λινόρα
 πρόσταξε καὶ τῆς ἔφεραν τὴ μιά, τὴ γκαστριωμένη
 κι ἄλεθαν μὲ τὸ χερομῦλι πάνω στὴν κοιλιά της
 πινάκι τὸ πινάκι τὸ σιτάρι.

.....
 Κερά δὲν ἔμεινε ποὺ νὰ μὴ βουληθεῖ νὰ τὴν πορνεύει
 τὶς νιτρόπιασε ὅλες. Φόβος κι ἔχτρα ζευγαρώδων
 καὶ γέμιζαν τὴ χώρα φόβο κι ἔχτρα.
 Ἔτσι... βάδιζε ἡ μοίρα
 ὡς τὴν αὐγὴ τ' Ἄγι' Ἀντωνιοῦ, μέρα Τετάρτη
 ποὺ ἦρθαν οἱ καβαλάρηδες καὶ τὸν ἐσύραν
 ἀπὸ τῆς καύχας του τὴν ἀγκαλιὰ καὶ τὸν ἐσφάζαν.
 «Και τᾶπισα παρὰ οὐλοὺς ὁ τουρκοπουλιέρης
 ἤβρεν τον τυλιμένον τὸ αἷμαν» λέει ὁ χρονογράφος
 «κι ἔβγαλεν τὴν μαχαίραν του καὶ κόβγει
 τὰ λυμπά του μὲ τὸν αὐλὸν καὶ τοῦ εἶπε:
 Γιὰ τοῦτα ἔδωκες θάνατον!»

Αὐτὸ τὸ τέλος
 ὄρισε γιὰ τὸ ρήγα Πιέρ ὁ δαίμων τῆς πορνείας⁷⁶.

76. Γιώργος Σεφέρης, *Ἄο Δαίμων τῆς Πορνείας, Κύπρον οὐ μ' ἐθέσεισεν* (στίχ. 31-36, 57-69). Τὸ *ἔδωκες θάνατον* τοῦ Μαχαιρᾶ = *ἔδωκες θάνατον* (εἰς ἄλλους); τὸ σχῆμα πάντως ἀποδίδεται συνήθως ὡς *ἔδωκες* (ὡς πληρωμὴ τὸν δικό σου) *θάνατον*. – Γιὰ τὰ δύο σεφερικά ποιήματα ποὺ ἀντιλοῦν ἀπὸ τὸν Μαχαιρᾶ, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ *ρήγα Πιέρ* (τὸ ἄλλο εἶναι οἱ *Τρεῖς μούλες*), βλ. εἰδικά: Γ. Κεχαγιόγλου, *Χρονικὸ καὶ λογοτεχνήματα: τύχες τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ* στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία, *Ἀφιέρωμα στὸ Νίκο Σβορώνο*, Β', Ρέθυμνο 1986, (405-442) 424-430· Γ. Γιωργίης, *Ἡ συνάντηση Μαχαιρᾶ-Σεφέρη καὶ ἡ μεταποικτικὴ δοκιμὴ τοῦ ποιητῆ στὸ χρονογράφο*, *Πρακτικὰ Συμποσίου Σεφέρη*, Ἀγία Νάπα 1988, Λευκωσία 1991, 217-250· R. Beaton, *Ἄο Γιώργος Σεφέρης καὶ ἡ χρῆσις τῆς ἱστορίας: Μαχαιρᾶς καὶ «Ἡμερολόγιο Καταστρώματος Γ'»*, *Λεόντιος Μαχαιρᾶς-Γεώργιος Βουστρώνιος: Δύο χρονικὰ τῆς μεσαιωνικῆς Κύπρου. Πρακτικὰ Συμποσίου*, Λευκωσία 1997, 107-111.

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΔΙΕΘΝΗ ΣΥΜΠΟΣΙΑ 10

**ΑΝΟΧΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ
ΣΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ**

Μνήμη Λένου Μαυρομμάτη

ΑΘΗΝΑ 2002